

*“Soldadet, valor, valor,
que depèn de gent com tu la sort del món.”
La Cançó del Soldadet. Manel*

RESUM

Salvador Ricart Rovira, un jove de Torredembarra, fa el servei militar a Cartagena l'any 1936. L'aixecament colpista de Franco l'agafa en aquesta ciutat on restarà pendent de rebre ordres i, finalment, serà traslladat al front de Granada on lluitarà per al bàndol republicà. Acabarà morint a la trinxera a finals del mes de juny del 1937. En aquesta recerca, a través de les cartes que s'han conservat que enviava a la seva família i amics, s'investiga sobre la seva vida i tots els fets que giren al seu entorn.

ABSTRACT

Salvador Ricart Rovira, a young man from Torredembarra, carries out military service in Cartagena, in 1936. Franco's uprising coup takes him in this city where he will remain waiting to receive orders and, later, he will be destined to Granada, where he will fight for the Republican faction. Finally, he will die in the trench at the end of June 1937. In this research, through the letters that have been preserved that he sent to his family and friends, I investigate about his life and all the facts that surround this hard period.

Cartes de guerra: Salvador Ricart Rovira.

Rafel Montserrat i Miracle.

I. PREFACI

1.1 Motivacions.

El treball de recerca s'inicia amb la decisió d'escollir el tema sobre el qual volem emprendre la investigació, aquesta tria marcarà el llarg camí posterior. Personalment, l'única premissa que em vaig imposar en aquest moment va ser, amb paraules del poeta Joan Maragall, que la clau de l'èxit és estimar l'ofici i vigilar cada detall. Això, traduït a la pràctica vol dir triar una matèria atractiva i fer les coses bé. Fer-les molt bé.

De seguida vaig començar a indagar sobre temes que fossin de l'àmbit de les ciències socials i del meu interès, bàsicament allò que té relació amb la història i la política. Fins que vaig topar-me amb unes cartes que se situaven en el marc de la Guerra Civil espanyola.

En primer lloc, estudiar contingut redactat per un testimoni i actor directe de la guerra era una oportunitat que no vaig deixar escapar, em va semblar fascinant investigar sobre la vida d'un noi que va veure la seva joventut truncada per la guerra. A més, hi havia l'interès personal per aprofundir en el coneixement de la Guerra Civil espanyola i poder-ho explicar. Sovint sentim comentaris o referències relacionats amb aquest episodi que encara afecta les nostres vides, per això és important conèixer-la bé. Tampoc no som del tot conscients, especialment els més joves, del que van arribar a patir aquelles persones que es veieren colpejades, directament o indirecta, per la guerra; aquestes pàgines també tenen el deure de conscienciar.

En segon lloc, em brindava l'ocasió de posar el meu gra de sorra en la

important tasca de la recuperació de la memòria històrica. Aquesta que durant tants anys —encara avui dia— s’ha intentat tapar.

Llegir, aprendre i escriure sobre història —en general— és vital per construir una societat més pròspera, sense necessitat de caure en la pedanteria. Perquè qui oblida la història està condemnat a repetir-la amb els nombrosos errors que han anat succeint. Mirant el passat aprenem a encarar el futur.

No tenir por del passat no havia de voler dir oblidar-lo, sinó que havia de voler dir furgar-hi per aprendre’n. No tenir por del futur no havia de voler dir conformar-se amb qualsevol feina o qualsevol context polític; havia de voler dir lluitar per tenir una democràcia seriosa i aspirar a viure amb una alegria més profunda.¹

1.2 Objectius.

Amb l’elaboració d’aquest treball de recerca es volen aconseguir els següents objectius:

- *Contextualitzar la situació política i social d’aquell temps.*
- *Conèixer amb més detall el que va passar durant la Guerra Civil espanyola.*
- *Saber les causes de l’Alzamiento Nacional i el seu desenvolupament en alguns punts concrets.*
- *Conèixer com es va desenvolupar la contesa en determinats llocs (Cartagena i zona de Granada).*
- *Viure de primera mà, a través de les cartes d’un combatent, la cruesa de la guerra i la seva resiliència.*
- *Conèixer els sentiments i sensacions d’un soldat ras en el moment de combat.*
- *Ésser realment conscients de la duresa que van patir aquells afectats per la guerra.*
- *Comprendre com eren les relacions personals que es forjaven en èpoques de guerra (amb altres soldats, caps, gent dels pobles, missatgers...).*
- *Saber el caire de les relacions amb la família i amics mitjançant correspondència (l’única via possible).*
- *Analitzar com eren les comunicacions durant la guerra en l’àmbit estatal: cartes, missatgers, censura, propaganda política...*
- *Saber el funcionament del servei militar i l’organització d’aquest.*
- *Conèixer, a través dels escrits, la vida d’un jove que va lluitar a la guerra.*

Adam Zagajewski, un polonès que es veié obligat a exiliar-se l’any 1982 a causa de la persecució del Règim comunista, va escriure que hi ha tres tipus d’història de la humanitat: la història de la violència, la de la bellesa i

¹VILA i DELCLÒS, Enric: *Londres-París-Barcelona* (2014) Galàxia Gutenberg. Pàg. 91.

hi ha la història del patiment. Segons ell, només la història de la violència i de la bellesa s'estudien i, per tant, són les úniques que coneixem. La història del patiment, en canvi, no deixa rastre —sabia bé de què parlava. En aquesta recerca també volem contribuir a reflectir una història personal en la qual es filtra el patiment comú en la guerra pertot. Transmetre aquests sentiments que sovint són ocults als ulls del ciutadà mitjà.²

1.3 Metodologia.

Després d'esguardar diverses opcions, vaig posar-me en contacte amb l'Arxiu Municipal de Torredembarra (AMTo³), el meu poble, cercant documentació que em pogués interessar. L'arxiu és un servei de l'Ajuntament de Torredembarra que salvaguarda la memòria del poble i s'encarrega de gestionar, conservar, difondre i posar a disposició dels ciutadans els seus documents.⁴

Així va ser doncs, tenien una sèrie de documents inèdits —ningú mai no els havia estudiat abans— que eren unes cartes d'un convilatà, Salvador Ricart Rovira, que va lluitar a la Guerra Civil espanyola per al bàndol republicà, concretament al front de Granada.

Aquesta investigació tracta de les cartes d'un combatent de la Guerra Civil espanyola. A partir d'aquí, fem una reconstrucció de la seva vida, centrant-nos amb l'època en què li va tocar viure de prop la guerra civil, primer des de la rereguarda compaginant-ho amb el servei militar que estava fent i després des de les trinxeres lluitant pels republicans.

El primer que vaig fer, després d'haver-me posat en contacte amb l'Arxiu Municipal de Torredembarra, va ser anar físicament al lloc on tenien guardats la cinquantena de documents. Allà em van ensenyar les cartes que tenien curosament desades i durant un parell d'hores vaig donar-ne una ullada. Els vaig comentar que aquell material era del meu interès i de seguida m'ho van enviar al correu electrònic en format PDF.

Un cop tenia els documents, abans de res, el que vaig haver de transcriure'ls un per un. Aquesta feina era imprescindible, a partir d'aquí començaria ja a desenvolupar la resta del treball. Certament va comportar força hores de

²VILA i DELCLÒS, Enric: Londres-París-Barcelona (2014) Galàxia Gutenberg. Pàg. 68.

³Acrònim de l'arxiu assignat pel Servei d'Arxius de la Generalitat de Catalunya.

⁴CANYELLES VILAR, Núria: *Recull de treballs*: L'Arxiu Municipal de Torredembarra (2013) Centre d'Estudis Sinibald de Mas. Pàg. 217.

feina: llegir, entendre i comprendre, tornar a llegir, transcriure i revisar-ho. És una tasca monòtona, però alhora extremadament necessària. Alguna de les dificultats amb què vaig topar en aquest moment era en relació amb la cal·ligrafia i ortografia. D'una banda, fruit de la seva antiguitat, algunes paraules eren borroses o s'havien esborrat i no es veien amb claredat. De l'altra, la redacció morfosintàctica d'algunes frases en dificultava la comprensió. Ara bé, a mesura que avançava la feina la familiaritat amb els elements lingüístics i el context feien que la dificultat minvés.

Quan les vaig tenir totes transcrits, les vaig llegir un altre cop. Ara, però, tot d'una tirada. Com si fos un llibre, una novel·la ambientada a la guerra amb final tràgic, llàstima que no hi havia ni un mot de ficció. Poder connectar amb el moll de l'os de la qüestió.

A partir d'aquí vaig començar a desgranar els temes sobre els quals podia explorar i intentar respondre amb claredat i certesa els objectius plantejats d'antuvi. La lògica indicava que seguís el recorregut que marca les cartes, així ho vaig fer. En els dos grans apartats, Servei militar i Al front, s'inicien amb el marc teòric que indica la situació de la guerra al lloc, seguit del marc pràctic en el qual explorem en profunditat allò que en Salvador ens relata.

A mesura que anava treballant, sorgien altres qüestions interessants, temes que potser passaven desapercebuts en la primera lectura però que amagaven un rerefons captivant. Per exemple, com era la vida a casa —al mar— o el vessant lingüístic que hi havia pertot aquells fulls curulls de tinta, suor i també sang.

Paral·lelament, anava construint, mentalment i per escrit, una petita biografia de la vida del protagonista. Una síntesi que pogués explicar el treball de manera clara i resumida.

Al llarg dels mesos en què he estat immers en el treball he passat moltes hores llegint sobretot les cartes, llibres que m'ajudessin a explicar, entendre i contextualitzar-ho, pàgines web amb informació rellevant (sobretot en una esfera més local i, també cal dir-ho, documents treballats que dissortadament han acabat essent endebades.

2. Biografia: Salvador Ricart Rovira.

En Salvador Ricart Rovira va néixer el 12 de març del 1916 a Baix a Mar, barri marítim de la vila de Torredembarra, al Camp de Tarragona.

La seva infantesa va transcórrer amb la normalitat de la seva època. Com la majoria de nens del barri, va tenir les efímeres obligacions escolars i gaudia jugant pels carrers del barri tot ple de la sorra fina que presideix la platja de Baix a Mar. Pocs anys després, com la immensa majoria de joves, va haver de deixar d'anar a classe per posar-se a treballar, era el que les necessitats econòmiques del seu temps exigien. Ell es va fer pescador, seguint les passes del seu pare, en Pau Ricart. Pare i fill treballaven junts pentinant amb la barca el litoral de la Costa Daurada per poder guanyar-se la vida.

La seva vida fa un gir de cent vuitanta graus quan el gener de l'any 1936 és cridat a fer el servei militar cap a Cartagena, destí que assignaven a la major part de la gent de Baix a Mar pels seus coneixements de la mar i navegació. L'esclat de la Guerra Civil espanyola a causa de l'aixecament colpista de les tropes de Franco l'agafa en aquesta ciutat murciana. Allà es manté a la rereguarda i pendent de rebre ordres de les forces republicanes. El mes de març del 1937 és traslladat al front a lluitar per al bàndol republicà, exactament a Colomera, "4º Batallón de Marinería, 2ª Compañía", amb el quarter general i lloc d'enviament de correus al municipi d'Iznalloz (Granada).

Les seves cartes van dirigides a la família, majoritàriament cap al pare, i a algun amic. Els seus pares eren Pau Ricart que —com hem fet referència anteriorment— es dedicava al món pesquer i Antonia Rovira, mestressa de casa com la gran part de les dones en la seva època. Era el gran d'un

Pau Ricart	Salvador Ricart Rovira
	Teresa Ricart Rovira
Antonia Rovira	Joaquim Ricart Rovira
	Enric Ricart Rovira

total de quatre germans, tres nois i una noia. En Salvador que era el gran, na Teresa, en Joaquim i n'Enric, el petit.

Seguidament les imatges d'en Salvador Ricart.⁵ En la primera

està situat al bell mig de la platja de Baix a Mar (Torredembarra) descalç entre barques, a darrere s'hi observa l'església del barri marítim i les cases blanques a primera línia de mar. En les dues altres imatges ja va amb la vestimenta habitual del món militar, van ser enviades pel propi Salvador cap a la seva família quan era lluny de casa, fent el servei militar.

⁵Fotos personals cedides per Judith Ricart, neboda d'en Salvador.

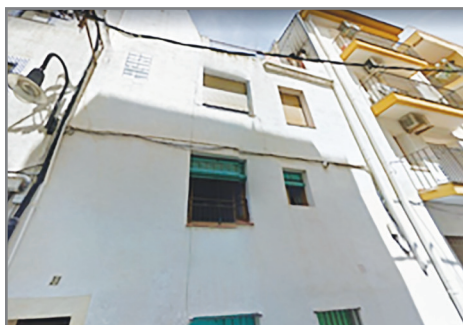
2.1 Documentació.

Tenim (a part d'aquestes fotos, la cartilla militar i la cèdula de citació) un total de 54 unitats documentals simples (en paper). 51 cartes i 1 telegrama són enviats per en Salvador, que van del gener del 1936 fins al juliol del 1937, s'hi llegeix enyor, cansament i desencís. En algunes cartes fins i tot hi trobem marques de censura que les esmicolen. També hi ha dues darreres cartes que són retornades —escrites pels seus pares a finals de juny i principis de juliol—, que en Salvador ja no les va poder rebre ni llegir.

Les cartes dirigides a la família van destinades al carrer Isaac Peral número 23, a Baix a Mar, a segona línia de mar, a la casa familiar dels Ricart Rovira. La casa en la qual vivien, actualment és la número 31, segons consultes fetes a diversos veïns del barri (atès que se n'han anat construïnt de noves i ha variat l'ordre numèric). Encara es conserva avui en dia la humil casa familiar, si bé és cert que el seu estat s'ha anat deteriorant amb el pas del temps. Dues plantes, sis finestres senzilles, una porta petita d'entrada i una balconada superior.

Antiga casa de la família Ricart Rovira.

Com a curiositat un núvol de les paraules més usades per en Salvador en les seves cartes. Serveix per fer-nos una idea de la tònica de les cartes i cap a qui anaven dirigides en bona mesura, fins i tot s'hi poden endevinar els desitjos i anhels.

Núvol de paraules més emprades per en Salvador Ricart a les cartes.

Essencialment són paraules de tendresa cap a la seva família (Padre, Ricart, Sans, abrazo, casa...), sobre la correspondència (cartas, sellos, recibí, recibo...) i l'avidesa per a la supervivència (deseo, comer, ropa, vida...).

En Salvador Ricart Rovira, l'autor de les cartes, **mor assassinat a primera línia de foc, a l'edat de 21 anys, durant la guerra, al front de Granada**. No sabem el lloc ni la data exactes de la seva mort, tot i que sabem que va succeir **a principis de juliol del 1937 a la zona de Colomera**.

Tampoc no sabem amb certesa on resten les seves despulles, tot i que una suposició és que siguin a **El Valle de los Caídos**⁶ amb tants altres morts que no van poder rebre una fi digna. Aquesta tesi és reforçada per la informació del lloc web del Ministeri de Justícia en la secció de memòria històrica⁷ que indica que la fossa comuna de Colomera⁸ (municipi que havia freqüentat en Salvador Ricart) va ser traslladada amb les 5 víctimes que consten al registre cap a *El Valle de los Caídos*. L'altra hipòtesi —tot i que menys versemblant—és que sigui a la fossa comuna de Guadix⁹ (on hi havia la batalla), la qual encara no ha estat intervinguda.

Informació detallada de la fossa

Dades de la Fossa

Número de Registre 1154/2009 GRAN
Comunitat Andalusia
Província Granada
Terme Municipal Colomera
Denominació

Dades Històriques

Tipus de Fossa
Data
Observacions
Trasladada al Valle de los Caídos con la fecha/s: 07/04/1959

Nombre de Víctimes

Nombre Total de Víctimes 5
Identificades 5
No Identificades 0

Intervenció

Estat de Fossa TRASLADADA AL VALLE DE LOS CAÍDOS

Informació detallada de la fossa

Dades de la Fossa

Número de Registre 1154/2009 GRAN
Comunitat Andalusia
Província Granada
Terme Municipal Colomera
Denominació

Dades Històriques

Tipus de Fossa
Data
Observacions
Trasladada al Valle de los Caídos con la fecha/s: 07/04/1959

Nombre de Víctimes

Nombre Total de Víctimes 5
Identificades 5
No Identificades 0

Intervenció

Estat de Fossa TRASLADADA AL VALLE DE LOS CAÍDOS

Informació del Ministeri espanyol de Justícia. Colomera i Guadix.

⁶Suposició que ens comentà la seva neboda Judith Ricart, qui entregà les cartes a l'Arxiu Municipal de Torredembarra.

⁷mapadefosas.mjusticia.es

⁸Número de registre fossa de Colomera: 1154/2009 GRAN.

⁹Número de registre fossa de Guadix: 2154/2010 GRAN.

3. CARTES, CORREUS I CENSURA EN TEMPS DE GUERRA.

Les bases del servei de correus a Espanya foren posades durant l'estat liberal, a partir dels anys trenta del segle XIX. El 1868, a la fi del regnat d'Isabel I, ja estava garantit aquest servei a tot el país. Més tard, amb la Restauració hi hagué un auge en l'enviament postal, la qual cosa encara enrobusteix més el sistema existent. El 1868 circulaven al voltant de 71 milions de cartes, mentre que poc abans de la Guerra Civil s'havia arribat a la xifra de 277 milions, gairebé quatre cops més. Ara bé, si es compara Espanya amb altres països, les xifres marquen un cert endarreriment en aquest aspecte, mentre als anys trenta la xifra de cartes per càpita a Espanya era d'11, a Alemanya n'enviaven 42'5, a França 37, 24 a Bèlgica i 16 a Itàlia.¹⁰ Aquestes xifres ens donen una idea del ritme de socialització espanyol respecte l'europeu.

Això comporta que abans de la Guerra Civil ja s'havia consolidat un sistema eficaç de correus, i l'enviament de cartes era ja part del paisatge quotidià de la gent. És a dir, no va aparèixer de nou com una necessitat exclusiva durant la guerra.

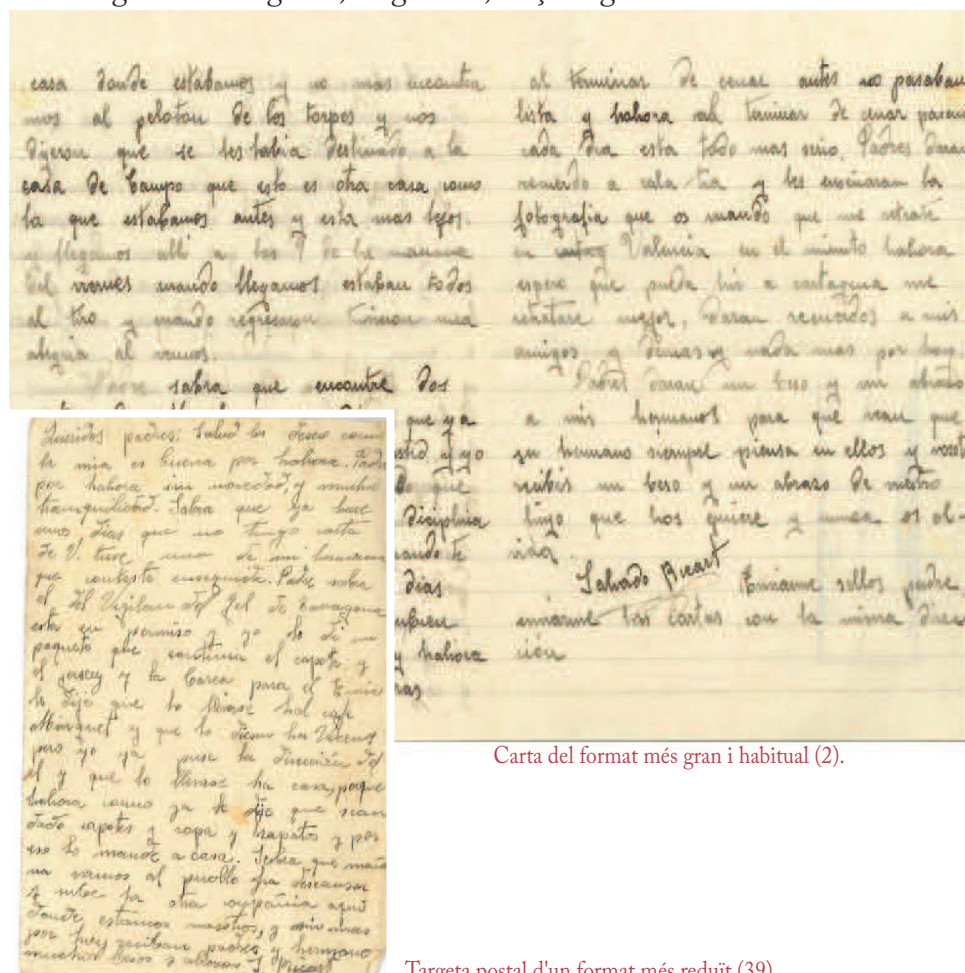
Al llarg dels tres anys de la Guerra Civil espanyola (1936-1939) i, també, els primers de la postguerra va esdevenir una necessitat bàsica per a la comunicació el fet d'escriure i enviar cartes, atès que la gran majoria de combatents i presoners estaven geogràficament separats de les seves famílies. Tot i que el correu comercial es va reduir dràsticament es van crear noves necessitats de comunicació postal. Així doncs, el correu era l'únic mitjà de comunicació. Els textos de les cartes, com és el cas del Salvador Ricart, ens aporten gran interès perquè ens il·lustren perfectament la realitat social que estaven vivint al front i en una societat en guerra.

Com que moltes relacions havien deixat de ser personals a ser postals, el carter i el sistema de correus foren vitals per a les relacions humanes durant el període. Tanmateix, enviar i transportar les cartes era una tasca complicada, sobretot si s'havia de travessar la zona enemiga.

¹⁰BAHAMONDE MAGRO, Ángel (dir.); MARTÍNEZ LORENTE, Gaspar i OTERO CARVAJAL, Luis Enrique; Las comunicaciones en la construcción del Estado contemporáneo en España, 1700-1936. Madrid; Ministerio de Obras Públicas, Transporte y Medio Ambiente; 1993.

3.1 SALVADOR RICART: CORREU I CARTES.

Apart del contingut de les cartes, del que s'hi diu, no es pot ignorar tot allò que l'envolta que d'una manera més o menys directa i que també és part rellevant del missatge: la grafia, l'ortografia, el color i les marques de la tinta, el paper que s'ha fet servir, les marques de censura, els segells... Tot això completa el relat, a més a més del text. En el cas del Salvador Ricart, majoritàriament, feia servir cartes d'una mida que no arribaven al DINA4, i les dividia en quatre parts, dues en una cara i dues en l'altra, de manera que entraven perfectament en el sobre. De vegades escrivia en cartes postals, eren d'una mida més reduïda. La tinta era gairebé sempre de color negre i la cal·ligrafia, en general, força llegible.

Carta del format més gran i habitual (2).

Targeta postal d'un format més reduït (39).

Cartell de propaganda feixista de la Guerra Civil (fuenterrebollo.com).

En qualsevol guerra i en qualsevol bàndol, la propaganda política és una base fonamental, així va passar també durant la Guerra Civil espanyola. La propaganda és una eina, sovint efectiva, que serveix bàsicament per a dos motius: amplificar el missatge que hom vol donar (intentant guanyar adeptes al bàndol) i donar un missatge favorable als interessos que hom té (perquè hi hagi un bon estat d'ànim).

El material gràfic que es va usar durant la Guerra Civil per fer aquesta propaganda és molt extens: nombrosos cartells (al voltant de 2000)¹¹, revistes, periòdics, diaris, adhesius, grafitis i, també, targetes postals i segells; envoltats d'eslògans i consignes.

Cartells de propaganda republicans de la Guerra Civil (es.slideshare.net/geohistory/propaganda-durante-la-guerra-civil).

Els textos que en Salvador Ricart escrivia del front normalment tracten sempre dels mateixos temes, que no diferien gaire dels que parlaven els altres combatents. Parlava sobre la seva salut i preguntava per la salut de la família i amics, tot desitjant que fos bona; es queixava del fred, de les

¹¹CAMPS PARÉ, Rafael: *Cartas en tiempos de guerras: huellas postales 1936-1947*, pàg. 3.

males condicions del menjar, de l'escassetat monetària i, en conseqüència demanava que se li enviessin segells; hi explicava les petites (i poques) il·lusions del dur dia a dia; donava records a la família, als amics i a la gent del poble i sobretot anhelava rebre més cartes com aquella que significaven un bri de llum enmig de tanta foscor.

“Envíame sellos padre, enviadme las cartas con la misma dirección.” (2).¹²

“Padres, enviadme sellos dentro de la carta porque aquí no hay nada y nos roban el dinero, porque sino no podré escribirles (...) Pensad en los sellos.” (3).

“Padre, sabrá que estamos en la Sierra Nevada y hace un horroroso frío, hay un metro de nieve, todos temblamos como una hoja en el árbol (...) Padre, me dispensa si he escrito mal porque tenía frío en la mano.” (20).

“(…) hacía mucho frío, atrás caía nieve y yo estaba helado de pies y cabeza.” (21).

“(…) cuando me escriba me mandará sellos que no tengo ni uno y no se pueden enviar cartas sin sellos.” (22).

“Al recibo de esta (carta) me gustaría que os encontraseis bien de salud como la mía es buena por ahora.” (27).

“Querida hermana: salud te deseo como la mía es buena por ahora.” (32).

“Debemos (deberíais) de poner sellos otra vez en las cartas.” (37).

De vegades, en Salvador, a part dels segells, la cruesa de la guerra feia que necessités moltes altres coses que allà no estaven al seu abast. Coses bàsiques essencials per sobreviure: roba i menjar, a part del material per poder escriure.

“Padres, no quería pedirles otro paquete pero me veo obligado a pedírselo porque aquí escasea la comida, el que no escasea es el pan y por esto les digo que manden otro paquete con lo que les diré; me pondrán dos pares de calcetines de lana nuevos o viejos porque los pies los tengo helados de frío, porque hace madre, mucho frío, después me mandarán un tintero de tinta para la estilográfica que si no venden en la Cooperativa venden en la imprenta, después me mandaréis para poder comer un trozo de pan después de comer y chocolate y un poco de tabaco y también me pondrán una caja de llauna (...) Madre, me mandará también un poco de colonia y brillantina y un poco de jabón para lavar la cara.” (26).

L'enviament de cartes no era cent per cent segur i no era d'estranyar que es perdessin coses, en el cas del Salvador Ricart normalment eren segells,

¹²Entre parèntesi s'hi indica la numeració de les cartes de Salvador Ricart que estan referenciades a l'annex. A partir d'ara qualsevol parèntesi farà referència al número de la carta determinada.

durant l'enviament de cartes. La situació de guerra feia que la gent anés molt necessitada, el Salvador Ricart ja dona aquest avís a casa seva.

“Queridos padres, sabréis que recibí la vuestra (carta) con la fecha de 1º de enero y en lo que me dicen que encontraron 6 sellos y no pongáis más porque podría ser que se perdiese todo esto.” (6).

“Sabrá padre que recibí la vuestra sin sellos que me extrañó y de lo que me dice que si recibo sellos en todas las cartas y que una había para 6 cartas pues todo lo he recibido.” (28).

“De lo que me dice de las otras cartas y de la que había 6 sellos pues no la he tenido se pierden muchas porque todos se quejan de lo mismo.” (31).

L'alternativa per als que no tenien segells, tal com explica Salvador Ricart, **era comprar-ne per 50 cèntims**, cosa que suposava una dificultat econòmica perquè l'escassetat era el pa de cada dia en el front.

“(…) aquí el que no tiene sellos el cartero manda a llevar las cartas le compran sellos y le hace pagar 50 cnts a cada uno.” (6).

Escriure era vital per combatre la soledat de la guerra i necessari per evitar la desesperació o, encara pitjor, la depressió. És per això que cada bàndol intentava que el sistema de correus fos bo i el més eficient possible, malgrat les dificultats evidents que hi havia. El carter era qui anava a portar i recollir les cartes dels soldats, apropant-se a la zona de guerra, on els combatents estaven. **Per part dels combatents era una alegria poder escriure i, sobretot, llegir allò que els familiars i amics els transmetien.** Així, evidentment, també ho reflecteix en Salvador a les cartes.

“Queridos padres y hermanos, sabéis que tuve una alegría muy grande al recibir vuestra carta y de que habíais recibido la mía y de que estéis bien de salud como es la mía (...) Cuando viene el cartero espero en delirio que vengan noticias vuestras.” (6).

“(…) sabrán, padres, que el día antes de recibir la vuestra os escribí otra carta porque yo pasaba ansia de no haber tenido carta de ustedes, pero a la mañana siguiente tuve una alegría muy grande al sentir que el cartero decía mi nombre.” (9).

“Padre cuando había dado la carta al cartero con fecha del 3 del corriente recibí las tuyas y enseguida me puse a escribir.” (23).

“Sabrá que recibí el paquete que me mandó y la carta que había dentro y la de mi hermana en la que causó mucha alegría, que ya pasaba ansia de tantos días sin saber nada de ustedes, ya hacía 10 días que no había tenido noticias de ustedes.” (31).

Segells republicans que va usar Salvador Ricart.

Tot i que va haver-hi alguns endarreriments, pèrdues o robatoris i algunes cartes que no van arribar al destí; és de justícia dir que, com veiem en el cas del Salvador Ricart, el sistema d'enviament de cartes, en general, va funcionar prou bé tenint en compte les circumstàncies a les quals estaven sotmesos.

“De lo que me dice que falta contestarle tres cartas pues yo nomás he recibido las del 27 y 28 y una de mi hermana y una de Vicens que les escribí en Guadix el día que cambiamos de frente y por eso le digo que no he tenido (...)” (24).

En algunes cartes que rebia o altres que enviava hi adjuntava retalls de diaris, normalment, relatius a la situació de la guerra que els afectava d'una manera directa.

“Esto que me dice del recorte de periódico no sé nada (...)” (24).

“Recibí la suya con fecha del 30 en la que me mandaba el recorte de periódico del hundimiento del España (...)” (35).

“(...) en una carta les decía que había leído el recorte del diario del hundimiento del España.” (37).

També, com a conseqüència de l'avanç de la guerra i de les noves operacions militars, apareix un problema que posa en qüestió el sistema de correus i els carters. Molts llocs van passar d'un bàndol a l'altre, administrativament parlant, és a dir, van passar del sistema de correus i carters republicans al sistema de correus i carters franquistes, o a la inversa. Aquest escenari va provocar un desajust i una lògica demora en el sistema d'enviament de correus, però també va provocar algunes paradoxes.

Així mateix, trobem, en alguns casos, cartes amb un mata-segells republicà en una data posterior al dia en què el poble o ciutat va caure en mans franquistes. Com és possible aquesta incongruència? El motiu d'aquesta raresa és que els professionals de Correus, quan la ciutat era presa pels nacionals, escapaven amb les cartes que havien d'enviar a un lloc relativament tranquil, allí desenvolupaven la seva feina: aplicaven el

radioyentes

La Dirección General de Telecomunicación ha prorrogado el período voluntario para la adquisición de las licencias para aparatos de radio hasta el día 31 de julio.

Las franquicias de Telégrafos permanecerán abiertas de nuevo a una todos los días laborables y, además, los sábados, de cuatro a siete de la tarde, expidiendo las licencias sin recargo alguno.

Siendo el precio para los particulares de cinco pesetas por aparato. (Hay un sello de "Telégrafos. Centro de Barcelona.")

El certificado del Trabajo

ES INDISPENSABLE LO TENGAN TODOS LOS CIUDADANOS

La policía ha recibido órdenes severas encaminadas a que a la mayor brevedad posible todos los ciudadanos se hallen provistos del certificado de trabajo, pues transcurridos algunos días, se procederá por la fuerza pública a la petición de dicho documento en todos los lugares de esparcimiento y el ciudadano que no pueda exhibirlo será interrogado sobre las causas que le han impedido hacerlo. En el caso de que se demuestre que el certificado de trabajo no puede ser exhibido por negligencia, la autoridad tomará las resoluciones oportunas.

El Sindicato Peninsular de Inválidos

DERECHOS ESCAMOTEADOS

El Sindicato Peninsular de Inválidos (U. G. T.), firma en sus propósitos de hallar los medios para la reivindicación de sus salidos, no cesará un solo instante hasta lograrlo.

Hace aproximadamente mes y medio y enterados que Asistencia Social pudo llevar a cabo una labor que pudiera solucionar el problema de la mendicidad y sus derivados, nosotros, los inválidos y sus derivados, estamos de común acuerdo en este caso, creemos oportuno aportar ciertos datos que sean muy necesarios para estas conclusiones. Sabemos que entre el numeroso contingente que hoy vive de la mendicidad se encuentran muchos inválidos, como el pueblo de Barcelona sabe, como el pueblo de Barcelona sabe, desear que llegue un día para demostrar que lo que quieren es el trabajo y no pedir limosna. Si todos reconocemos que el inválido viene en el orden social marcado un horario de trabajo equivalente a otro que no lo sea, y que existen muchos destinos adecuados a sus facultades, ¿por qué se tarda tanto en ocuparlos en estos trabajos?

Asistencia Social está completamente competente, o lo será pronto, no otros con ella, con estos fines sabemos que para llegar a un extremo de general saneamiento a cuanto alista el problema de la mendicidad, es necesario proceder en consecuencia y a juicio de todos.

El positor (los más llamados a ejercer la mendicidad) insistimos en hacer prevalecer la razón de que vamos para el trabajo, ¿por qué se hacen oídos sordos a estas insinuaciones?

Que conste: nosotros no somos los responsables de que vivamos de la mendicidad y de la insalud.

Concentración

Y fusiles

Difíciles momentos los de ahora para el corresponsal de guerra. Dificilísimo a medida que se acerca la hora de martirio en la cabina telefónica, una da cuenta de que no tiene nada que comunicar.

Kilómetros y kilómetros bajo un agotador y por carreteras en pésimo estado — será, sin duda, por falta de coches y palas, porque "elementos" he visto yo muchos, hundidos en imprecables terrenos rellenos de boya y luciendo mermas cinematográficas en "Piscina Sport", pongo por ejemplo — para encontrarse luego ante el microfono a una sola cuartilla.

Nada noticiable. Uno, con sí, es testigo de movimientos, relevos y concentraciones. Y charla con jefes y soldados. Pero para el periódico, el corresponsal no va ni oye nada.

No puede, ni debe, ni quiere. He tenido en los once meses de campaña — se puede presumir un poquito de veterano — un gran empeño en ser respetado por el lápiz rojo.

No he querido nunca establecer con pretensión alguna con los partes oficiales.

De ahí, lector, que hoy no pueda decir nada.

EN EL FRENTE DEL SUR

El heroico Ejército Popular, perfectamente disciplinado y bajo un mando único, obtiene una brillante victoria

Nuestros soldados avanzan ocho kilómetros y causan 500 bajas a los facciosos

LOS MERCENARIOS DE TODAS LAS GALANERAS FRACASAN ANTE EL HEROISMO DE LAS FUERZAS LEALES

Frailas, 7. — Establecido el contacto de fuegos entre nuestras fuerzas y las enemigas, el enemigo, como cabía esperar, no se ha interrumpido con facilidad.

El Ejército Popular, en este frente Sur, está ansioso de demostrar su energía y potencia al enemigo y ha sabido aprovechar la primera oportunidad a fondo que se le ofrecía, después de unos meses de relativa calma en que los golpes de mano eran los únicos alientos de las unidades, condenadas, por imprudentes diferentes, a una quietud molesta.

Ayer acabábamos nuestra impresión indicando que sobre los resultados positivos y definitivos de la operación en curso y que aún tenía ribetes complementarios en la mañana de hoy, era prematuro hacer suposiciones. Hoy era tan fortificado sólidamente algunos reducidos que al romper el día de ayer estaban en poder del enemigo y podemos

decir que la acción ha resultado victoriosa y que el avance llevado a cabo por nuestros soldados puede valorizarse en unos siete u ocho kilómetros de fondo.

Nuestras líneas, las líneas amargas de diciembre, en que el enemigo, próvido en medios que contrastaban fuertemente con nuestra penuria, han sido modificadas a vanguardia, ¡qué satisfacción produce hacer esta afirmación! Sobre todo cuando se ha visto a nuestros combatientes resistir plenamente bajo el asedio más tenaz que dañoso de la aviación enemiga.

De nada le han servido a la facción ni los refuerzos que en el curso de todo el día de ayer acumuló en cantidad considerable, ni el crecido número de hombres movilizados.

Mientras nuestros heridos no pasaban de medio centenar y no tuvimos ningún muerto — de aquellos en su mayoría leves ni uno solo por metralla de aviación — a nuestros soldados les fué dable enterrar más de cien cadáveres abandonados por los rebeldes en su huida. Estos datos unidos a las facilidades por nuestros puestos de observación, basados en el trazo de ambulancias sanitarias de los facciosos por las carreteras cercanas a nuestras posiciones, nos han hecho calcular las bajas de los rebeldes en muy cerca de medio millar o tal vez más.

Altamente eficaz fué la acción de nuestra artillería que, sin amedrentar, por la presencia de los pájaros negros, causó durísimamente los objetivos que le habían sido señalados.

Otro detalle de interés lo anotamos en el hecho de haber pasado a nuestro lado, al amparo de nuestra operación ofensiva, familias enteras que hasta ayer se hallaban en terreno rebelde.

Movilizados por nuestras fuerzas los facciosos situados en las cercanías de la carretera de Granada a Córdoba, que en muchos momentos han estado bajo el fuego de nuestras ametralladoras, fueron en franca desbandada hacia Puerto López, unos utilizando camiones y otros en rápidos "coros".

El balance del material conquistado podemos establecerlo hasta primeras horas de la tarde de hoy, así:

74 fusiles, 3 fusiles ametralladores, 4 ametralladoras completas, 2 cañones antitanques, uno de montaña y gran cantidad de cajas de municiones y de víveres.

Al acabar el día de ayer, aún en contacto las efectivos del enemigo, que

mata-segells, que tenia el dia i referència del lloc que ja no era republicà, tot i que en la carta encara estava reflectit així. A partir d'aquí s'iniciava la distribució de les cartes amb un mata-segells teòricament impossible.¹³

Aquesta ocupació progressiva d'Espanya també donà lloc a altres curiositats en l'apartat de la correspondència. Quan, en la major part dels casos, els franquistes arribaven en un lloc anteriorment republicà trobaven ja una estafeta (oficina on són lliurades i recollides les cartes que hom tramet per correu) establerta aprofitaven el material que hi havia allà, d'aquesta manera, en alguns casos, els mateixos franquistes distribuïen cartes i segells amb iconografia republicana. Fou inevitable.¹⁴

3.2 CENSURA.

Un altre apartat de les cartes durant època bèl·lica és la censura que s'aplicava sobre aquestes. És molt comuna en totes les guerres i en la majoria de bàndols. Sovint s'exercia per no donar pistes sobre moviments militars, d'altres, en canvi, eren simplement per una qüestió de caràcter moral.

Durant la Guerra Civil espanyola la censura en les cartes va ser quelcom generalitzat en ambdós bàndols, tot i que la censura franquista va allargar-se durant molts més anys a causa de la dictadura. Tant en la guerra com en la postguerra era més comú veure cartes postals que sobres. Una raó era l'escassetat de paper i l'economia, una altra raó era per facilitar la feina a aquells que aplicaven la censura, així alsensors els era més fàcil perquè no havien de llegir tant i s'estalviaven la feina repetitiva de tancar i obrir sobres. Quan s'enviava en un sobre, es recomanava que aquest estigués obert perquè la censura no hagués de trencar-lo. Si elsensors l'havien de tancar, un cop ja exercit el seu encàrrec, ho feien amb una tira de paper de goma.

Els combatents tenien prohibit en la correspondència parlar de les operacions militars, és una norma que fou més respectada al bàndol nacional que al republicà.

Esquivar aquesta censura va ser l'objectiu de molta gent que volien

¹³S'ha pogut comprovar aquesta realitat en les cartes d'Àngel Bahamonde Magro. A més a més, també ho constata ARACIL, Francisco: *La Guerra Civil en la Historia Postal*. Madrid; Biblioteca de Historia Postal; 1996 (p. 80).

¹⁴CERVERA GIL, Javier: *Historias mínimas: las cartas en la Guerra Civil española* (2017), Hispania Nova (p. 129).

expressar-se sense embuts, dir coses políticament incorrectes en el seu moment o simplement, com veurem amb el Salvador Ricart, volien explicar el seu dia a dia als éssers estimats. Superar aquest filtre dur sovint requeria enginy i atreviment.

Una forma habitual de superar-la era escriure notes en papers molt petits i introduir-les en les costures de la roba, de tal manera que el missatge passava amagat dintre de la peça de roba i no era requisat ni revisat. Una altra tècnica freqüent era escriure amb suc de llimons, el qual es fa visible amb la calor. Altres esquivaven la censura amb força enginy, com és el cas de la següent vinyeta que un reclús va enviar a casa seva. En aquesta hi podem veure un dibuix amb diverses anotacions. L'autor va aprofitar-se que era fora de Catalunya i, per tant, probablement el censor no entenia el català (llengua prohibida pels franquistes) per manifestar que no passaven gana, sinó fam. En una conversa un home li diu a l'altre "no gana" semblant que parlen en castellà sobre si venceran o no. Després també es veuen dues persones caminant amb unes samarretes ben peculiars, en una hi duu la lletra F i en l'altra el dibuix d'un ham; si ho ajuntem, hi diu "fam", tot expressant que passaven molta gana. Possiblement es tracta només d'un jeroglífic atrevit i ben trobat, ja que no era pas cap secret les condicions deplorables en què vivien els presos.¹⁵

(cartasguerracivil1936-1947.blogspot.com)

En el cas del Salvador Ricart la censura hi és ben present, només cal mirar els números: de la cinquantena de cartes que va enviar trenta-dues van passar pel tub de la censura. És el cas de totes les cartes des del moment en què arriba al front de guerra, a Granada. Són les cartes 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44.1, 44.2, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51 i 52. No és casualitat que la

censura comenci un cop en Salvador Ricart ja és al front, abans d'aquest moment la llibertat per escriure va ser absoluta, a partir d'aquí.

¹⁵Exemple extret de l'article Censura generalizada del lloc web cartasguerracivil1936-1947.blogspot.com

Ara bé, que les cartes hagin passat per la censura —**i tinguin el mata-segells de CENSURA al sobre**— no vol dir que de totes aquestes cartes se n'hagin esborrat o retallat fragments, simplement que van ser revisades.

La majoria de cartes no van sofrir cap mena de canvi, només tres van ser esberlades per la censura i se'n va retallar o esborrar parts.

És el cas de la carta, en aquest cas és una targeta de campanya (és d'un format més reduït), número 25, que en Salvador Ricart envia al seu pare el 9 de març del 1937. És una carta més en la qual, en un moment, fa esment de la guàrdia i suposem del lloc on la feia. Això és el que ha estat censurat, en aquest cas, amb tinta:

“Sabrá que estoy muy contento del paquete, pues la misma noche hicimos guardia —CENSURA— pero tienen miedo y no atacaron pues el capote y guantes vino de primera y muy caliente y es la envidia de todos.” (25).

La segona carta censurada és la número 50, que en Salvador envia l'1 de juliol de 1937 a la seva germana Teresa Ricart des de Colomera, al front de Granada. En aquesta, l'autor mostra certa desesperació després de mesos ja en línia de foc. Li comenta sobre altres fronts de la Guerra Civil que estan succeint de manera coetània i, enmig, deduïm que explica alguna acció que les forces republicanes havien de dur a terme en el front de Granada. Va ser retallat.

“Hermana, ya me enteré de lo de Bilbao y también del Jaime I de que explotó una bomba y mató a muchos marineros y ahora que teníamos —CENSURA— se han echado a pique el Jaime I dentro del muelle de Cartagena, no sé cuando va a terminar esto, hermana.” (50).

La tercera i última carta censurada és la 51, que en Salvador envia al seu amic Vicenç Rovira des del mateix lloc que l'anterior en la mateixa data, 1 de juliol de l'any 1937. Aquesta carta l'escriu imitant l'accent andalús, ja que ell aleshores estava molt avesat escoltar-ho. Segurament explicava alguna situació del seu dia a dia i d'allò que havia fet, evidentment relacionat amb la guerra. La censura va esberlar-ho.

“Por aquí sin novedá arguna y —CENSURA— nomás un poco fatigao de —CENSURA— y —CENSURA— que estar tan lejo de mi casa (...)” (51).

Un fet també rellevant en aquest cas és que en la majoria de cartes

9-4-1938
Querido padre: El motivo de esta
carta es para decirte que recibo
la suya con fecha del 12 de febrero
y al verla me gusta que
así encontras bien de salud y que
la mía es buena. Sabe que estoy
muy contento del presente pero por
esta noche he pensado que
[redacted] pero
tengo miedo y no atrevo a pues el caso
es que quisiera ir a América y muy es-
pecialmente a la invasión de todos. Padre por favor
sea sin novedad por aquí donde es
fácil esta vez se pasen los 5 meses
del verano y explícame algunas cosas.
Sus cartas que recibí solo del 24-28-
31 del presente y una que fecha 1 de
abril. Padre sabe que estoy muy feliz
el de ver foto los días están bonitos y
los otros montes y aquí son 400 marinos
no sé si sea lo que dice de los me-
dallas que yo también tengo esperanzas.
En esto ya he sabido que los cartos valen
lo mismo que a mí me dan una buena
no cuando no tenga nada hacer en la
calle sobran algo más de mi y he de
más cartas. La verdad es que he
de un verano con los que yo siempre
so con vosotros. Dada muchos besos
a mis hermanos y los recibes besos y
abrazos y el corazón de mi hijo que ha
na la de quien está. J. Ricart

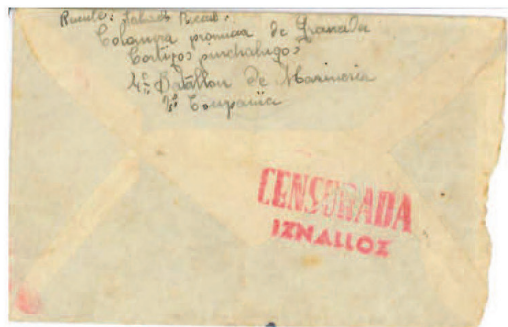
Carta número 25 d'en Salvador Ricart, amb un fragment censurat.

Querido la mamá
Salamanca 4-4-38. Frente grande
Querida hermana: Salud te deseo
como la mía es buena por ahora
Por aquí sin novedad y yo estoy
bien, pero aburrido y fatigado de tanta
guerra, y no se cuando va a
terminarse.
Hermana ya me enteré de lo de
Pillao, y también del Jaime y de
que explotó una bomba y mató
a muchos marineros y muchos, y
ahora que tenemos [redacted]
[redacted] se han hecho
a pique el Jaime y los del
Muelle de Cartagena, no se
cuando va a terminar esta guerra

Carta número
50 d'en Salvador
Ricart, amb un
fragment censurat.

Llevo de Zaragoza tres cuerdos
 de que no te pase algo compadre
 porque en estas cosas no se puede
 jugar.
 Como disfrutais compadre con
 el baile y yo aquí caminando
 en serio de mi aquí y me quedo
 con la ilusión, pero voy a mucha
 la mira no es así.
 Por aquí me manda alguien y
 fatigao de ir, no me va poco
 que estas tan lejos de mi casa,
 y me parece mucho que tengo
 para tres meses ma para mi
 con permiso, se habían dicho

Carta número 51 d'en Salvador Ricart amb un fragment censurat

Mata-segells amb la marca "Censura Iznalloz" en una targeta postal i en un sobre.

censurades hi ha el mata-segells amb la paraula censura i també la paraula IZNALLOZ. Iznalloz és una localitat de la província de Granada que actualment té poc més de 5.000 habitants¹⁶, a uns 35 km de la ciutat de Granada. Durant la Guerra Civil espanyola, Iznalloz, era inicialment republicana, va ser un punt clau en el sistema de correus, atès que és un lloc a una distància prou llunyana del front de la guerra (tot i que en algun moment també va ser bombardejada pels feixistes¹⁷) sense haver de fer una quantitat excessivament llarga de quilòmetres per enviar les cartes.

Pàgina 12 — Martes, 1 de septiembre de 1936

LA VANGUARDIA

LAS REGIONES

EN EL FRENTE DE ANDALUCIA

Las fuerzas leales continúan su ataque sobre Granada

IMPORTANTE ACTO DE PROPAGANDA MARXISTA EN VALENCIA

ANDALUCIA

El avance sobre Granada continúa. - Lo que cuenta un evadido de la ciudad de La Alhambra.

IZNALLOZ, 1. (De nuestro correspondiente de guerra en el frente granadino, José Giner.) - La columna del comandante Rivadulla, que opera en este sector norte de Granada, se halla realizando una ofensiva y ha ocupado las sierras que rodean este sector.

Los soldados de la columna Rivadulla se han introducido en Gálcas, Cogollos y Vega, pecando de lo que los rebeldes carecen de moral, y en el momento en que se aproximan al alto mando, estas poblaciones se ocuparán sin que los feixistas ofrezcan resistencia.

Un buen defensor de la República, hecho prisionero por los rebeldes en Ventas La Nave el día 25 de julio, ha llegado a nuestras avanzadas de Cuevas las Cabezas, procedente de Granada. Se llama Antonio Martínez García.

Este hombre trae en los ojos la visión del horror, de la incertidumbre, de las largas horas de ansiedad y sobre en que la vida pendía del más mínimo detalle.

Instantáneamente se ha puesto a la disposición del comandante jefe de la columna, señor Rivadulla, manifestando que espera urgentemente

En el sector de Oliva y Llanera acción al momento célebre capitán Rojas.

Sediciosos condenados

ALMERIA, 31. El Tribunal Popular condenó a muerte a tres soldados de Artillería, un contralmirante bo, coronar y un comandante de la Guardia civil. Ayer se cumplió la sentencia. Además fueron condenados siete propagos a reclusión perpetua.

La lucha en la provincia de Granada

MALAGA, 31. Milicianos malagueños que en el frente de Granada luchan en el sector de Alhambra, han hecho una incursión en la zona rebelde causando bajas al enemigo y copiosas armamento.

En el sector de Honda, los rebeldes trataron de forzar el Paso de Alcañal del Valle; y el alcalde de Muejolejo, con muchos paisanos bien armados preparó a los facciosos una bien urdida emboscada cuyos resultados fueron castrar al enemigo veintiseis muertos y muchos heridos. Los rebeldes buyeron a la desbandada y dejaron abandonado gran cantidad de material de guerra. También dejaron abandonado un camión cargado de víveres y un coche ligero.

Otros milicianos del mismo sector conquistaron nuevas e importantes posiciones y se apo-

Envío de víveres

IZNALLOZ, 7

De Alicante llegó en la madrugada del sábado un convoy de víveres que el Frente Popular de dicha capital envía con destino a las fuerzas que luchan en esta localidad. Venía al frente de la expedición el teniente de alcalde del Ayuntamiento de Alicante, consecuente republicano señor Albricia.

Al llegar la expedición a Moreda, el señor Albricia, telefonó al jefe de las fuerzas que operan en el frente de Granada y éste con su Estado Mayor salió al encuentro de la caravana.

Cal assenyalar que també des del municipi de Iznalloz —que és on estava establert el servei de correus— bona part de la premsa (retalls de La Vanguardia i l'ABC) hi feia les cròniques de la guerra relatives a la zona de Granada. La situació estratègica de l'indret permetia als carters, i també als reporters, exercir la seva feina d'una manera segura i acceptable.

La Vanguardia, 1 de setembre del 1936. Pàgina 12.

Las operaciones en Andalucía

En el sector de Granada fué ocupada por nuestras fuerzas la posición del Miguelejo, de gran valor estratégico

IZNALLOZ, 2.—Las fuerzas leales del sector de Granada se lanzaron ayer al ataque de las lomas que guarnecen el vértice estratégico del Miguelejo.

Comenzó la operación con la actuación de la artillería, disolviendo algunas concentraciones enemigas, y poco después nuestras fuerzas ocupaban el Miguelejo y rebasaban el Pinar de la Alfagara.

En esta operación fueron cogidas al enemigo algunas armas y se le capturó diversos prisioneros.

La Vanguardia, 8 de setembre del 1936. Pàgina 12.

La Vanguardia, 3 de juny del 1937. Pàgina 6.

¹⁶ 5.045 habitants exactament l'any 2016, segons Viquipèdia.

¹⁷ Verpueblos.com; Iznalloz (Granada).

EN LOS FRENTE DE ANDALUCIA

Prosiguen los avances de las fuerzas leales en el sector de Iznalloz. El enemigo sufre numerosas bajas

Iznalloz 3, 2,30 tarde. En todo este sector prosigue el avance de las tropas del Gobierno legítimo de España.

Ayer tarde se ha contenido al enemigo, obligándole a retroceder.

A pesar de las densas lluvias que han descargado en estos días, nuestros soldados luchan con gran heroísmo en defensa de las libertades del país. La disciplina y la organización de la columna es en estos momentos nuestro aliado más eficaz para conseguir el triunfo. Llevamos varios días de lucha encarnizada y la moral de los soldados del comandante Rivadulla es cada día mayor. La iniciativa es siempre nuestra. Las fuerzas enemigas, formadas en su casi totalidad por rifeños, retroceden.

Otro de los factores con que cuentan nuestras tropas es la Aviación, que constantemente persiguen en vuelos de reconocimiento y bombardeo a las filas facciosas, sembrando en ellas el pánico y la muerte. La acción de los aviadores republicanos

A B C. VIERNES 4 DE

ESPERANDO EL ATAQUE FINAL A GRANADA

Ineficaz cañoneo rebelde

Iznalloz 3, 6,30 tarde. (Del enviado de Febus en el frente de Iznalloz.) La columna que manda el comandante Eloy Camino ha salido esta mañana con dirección a Venta Molinillo, donde hace pocos días se sostuvo un combate con el enemigo. Esta columna se encuentra paralizada esperando la orden general de ataque a Granada, y todos los soldados que la integran están poseídos de elevada moral y gran entusiasmo, en espera de que se ordene el avance definitivo.

A las cinco de esta madrugada comenzaron los facciosos a cañonear Colomera, donde se hallan las milicias de Cartagena. El fuego del enemigo, que no ha causado en nuestras filas baja alguna, ha durado hasta la una de la tarde.

ABC, 4 de setembre del 1936. Pàgina 11.

ABC, 9 de setembre del 1936. Pàgina 10.

4. SERVEI MILITAR

4.1 Situació a Cartagena.

Sabem a través de les cartes que, un cop va esclatar la Guerra Civil Espanyola, en Salvador Ricart era a Cartagena fent el servei militar obligatori. Li van tocar de ple les reformes militars efectuades pel govern republicà. Ell havia de fer el Servei Militar obligatori durant el període de 12 mesos (tal com establí la Llei Azaña), que es va veure escapçat per l'inici de la guerra i, dissortadament, ja no va poder tornar mai més a casa. Tot just només va poder fer mig any aproximadament de servei militar, tot i que va quedar-s'hi un temps més amb la guerra ja començada fent unes funcions anàlogues.

No és pas casual el lloc on en Salvador Ricart fa la mili, a Cartagena. Durant l'època que correspon a la II República era habitual que les destinacions es fessin de manera condicionada pel lloc d'on hom provenia. És així que veiem que molta gent de Baix a Mar, el barri marítim de Torredembarra, anessin a fer la mili a Cartagena (o altres indrets costaners) pels seus coneixements de la mar i la navegació.

A la Base Naval de Cartagena no va triomfar l'alçament del 18 de juliol. Molts dels militars, com és el cas de l'autor de les cartes, es van mantenir fidels a la República; si no hagués estat així, probablement la guerra hauria tingut un desenllaç molt més ràpid quedant tot a les mans dels feixistes encapçalats per Franco¹⁸. Va ser un punt vital per als republicans, ja que aquesta base naval, la de Cartagena, va erigir-se com el port principal per al desembarcament de l'armament soviètic. Endemés, després de Catalunya, era el segon nucli de producció bèl·lica.

La regió Múrcia pertanyia a la III Divisió Orgànica de l'Exèrcit Republicà, amb la caserna general a València¹⁹. Aquesta regió va mantenir-se republicana fins a les acaballes de la guerra. Les forces republicanes de la província murciana estaven formades per les següents divisions: el 6è Regiment d'Artilleria Lleugera de Múrcia, la Base Naval de Cartagena (a la qual pertanyia Salvador Ricart), el 3r Regiment d'Artilleria de Costa i el Regiment d'Infanteria Sevilla núm. 34, la base aeronaval de San Javier, i l'aeròdrom de Los Alcázares²⁰.

La província de Múrcia també va ser important perquè va contribuir amb l'Exèrcit republicà en la creació d'un total de tres Brigades (la 6a i la 20a a Múrcia i la 23a a Cartagena) i el 3r Batalló de Voluntaris. A més, la capital acollia fins a quatre hospitals.

Un dels encàrrecs que es va encomanar a la flota de la base naval de Cartagena va ser, a l'inici del conflicte, bloquejar l'estret de Gibraltar, amb la

CARTAGENA, LLAVE DE LA SUBLEVACION

Era Cartagena, sin duda, la plaza preparada por los fascistas como base fundamental y estratégica—centro nervioso de importancia enorme—de las operaciones posteriores en la península. Pero hay más: teniendo Cartagena los elementos bélicos citados—Arsenal, polvorines con abundancia de material de guerra para suministro de la escuadra, etc.—en manos fascistas, el dominio absoluto de las Baleares hubiera sido seguro e inevitable.

Pero no ha sido así. Cartagena no podía manchar su gloriosa tradición republicana y liberal dando el triunfo a los enemigos del régimen, que muy en lo hondo habrán calado las raíces de la subversión. Y conviene que se proclame en voz muy alta, en tonos que vengzan la resistencia de los oídos más sordos: la Prensa habla de los combates en Somosierra, en Barcelona, en Málaga, y en tantos otros sitios donde la sangre generosa del pueblo se derrama en defensa de la Libertad, en una lucha fratricida, criminal, desencadenada por los últimos representantes de la España negra, despótica, absolutista, enemiga de las libertades colectivas; pero a Cartagena, que ha tenido—y tiene aún—la llave que inutilizó al adversario, apenas le concede importancia en sus galeradas ¡Y ha sido ella—oído bien—quien dió los elementos del tiempo a los leales, y restó las más poderosas armas a los traidores y extraviados enemigos!

Notícia de La Vanguardia, 4 d'agost del 1936, pàg. 12.

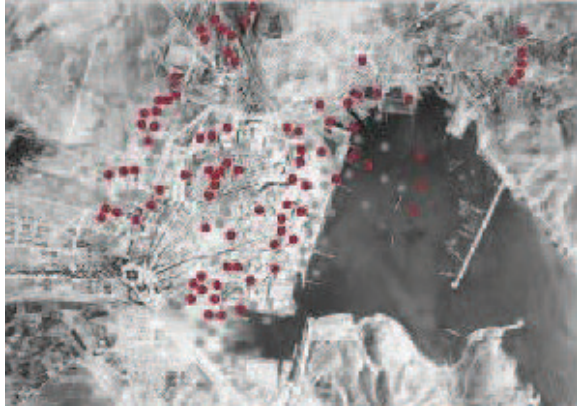
¹⁸Hipòtesi de l'historiador Luis Miguel Pérez Adán al web laverdad.es.

¹⁹Segons les dades de Viquipèdia.

²⁰Los Alcázares era la capital de la segona regió aèria de l'Exèrcit d'Aire republicà, comprenia les províncies de Múrcia, Albacete, Granada i Jaén.

finalitat d'impossibilitar l'entrada a la península Ibèrica de les milícies dels colpistes del nord d'Àfrica. L'escull va ser esquivat ràpidament pels nacionals a través de la creació d'un pont aeri. Aquest èxit dels nacionals els va permetre conquerir la part occidental d'Andalusia i la unió de diverses zones.²¹

La lleialtat cartaginesa a la República explica que fos una de les ciutats més castigades. Des del 18 d'octubre de 1936 apareix com a objectiu preferent de l'esquadra italo-germana al servei de Franco. Durant el primer any de conflicte bèl·lic es van produir nombrosos bombardejos (un total de 117) sobre la ciutat de

Punts bombardejats de Cartagena (regmurcia.com).

Cartagena que, afortunadament, no van afectar de manera directa el Salvador Ricart, però que van deixar desgraciadament 233 víctimes mortals, centenars de ferits i 336 finques derruïdes (un terç dels immobles de la ciutat)²².

La voluntat de massacrar la població era evident, puix que les zones afectades es trobaven clarament allunyades d'objectius militars. Ho exemplifica l'atac del 25 de novembre de 1936, una de les agressions més salvatges, conegut com el bombardeig de les quatre hores, executat entre les 17.30 i les 21.30 hores per la ja mencionada Legió Còndor, que va llançar 25 tones de bombes deixant 16 víctimes mortals²³.

La població civil va construir diversos refugis antiaeris per protegir-se dels bombardejos, la major part provinents de la Legió Còndor, força militar de l'Alemanya nazi. Amb el mateix objectiu, molts civils van aprofitar els pujols presents en la topografia cartaginesa i altres trobades fortuïtament.

D'aquesta manera ho assenyalava la premsa local: "(...) *el último bombardeo de los aviones rebeldes no tuvo otra finalidad que asesinar ciudadanos indefensos, pacíficos, ya que sobre la ciudad cayeron bombas y bombas explosivas e incendiarias (...)*"²⁴.

²¹ GÓMEZ, Antonio i BUENDÍA, Guilmón: Las operaciones militares. regmurcia.com.

²² MARTÍNEZ LEAL, Juan: República y Guerra Civil en Cartagena (1931-1939). Universidad de Murcia.

²³ PUCHOL FRANCO, Miguel S., GARCÍA TOUS, Francisco Javier: Bombardeos aéreos sobre Cartagena en 1936: el bombardeo de las cuatro horas, Cartagena Histórica, núm. 3, (2000) pàgs. 5-19.

²⁴ Diari Cartagena Nueva, 26 de novembre de 1936.

Durant el segon any de guerra va produir-se un fet important a la província de Múrcia: l'enfonsament, amb data 17 de juliol de 1937 al port de Cartagena, del vaixell cuirassat republicà Jaime I —que va causar la mort d'unes 300 persones—, vaixell del qual en Salvador Ricart en fa referència en les cartes (tant anteriorment com en el moment de l'enfonsament, quan ja era al front).

"(...) sale todos los días a escuadras el Jaime I no se mueve de Almería, pero cuando yo vine aquí todavía no salían el barco ruso no se mueve de la boca del puerto, este día el Jaime I destrozó a 7 aviones facciosos (fascistas) en Málaga." (14)

"Hermana, ya me enteré de lo de Bilbao y también del Jaime I, de que explotó una bomba y mató a muchos marineros y ahora que teníamos — CENSURA — se han echado a pique el Jaime I dentro del muelle de Cartagena, no sé cuando va a terminar esto, hermana." (50)

4.2 Servei militar de Salvador Ricart (cartes 1 -19).

Salvador Ricart comença el gener del 1936 el servei militar a Cartagena, a l'edat de dinou anys (ell havia nascut un 12 de març de 1916²⁵), en tenim constància perquè envia aquest breu telegrama en català:

"Pares, sabreu que he arribat bé a Cartagena i és estany. Bé, per ara res més, adios.

Salvado" (1)

INDICACIONES DEL SERVICIO

Recibido de 092

EL SERVICIO

FOMENTAD LOS SERVICIOS DEL ESTADO

AL UTILIZAR EL TELEGRAFO

FACILITAIS RECURSOS AL TESORO Y HACEIS OBRA NACIONAL

NÚMERO

Para de Cartagena núm. 999 palabras 24 deposited 26 a las 12'30

Pares sabreu que em arribat a Cartagena y es extraño le per ara res mes adios Salvado.

Telegrama número 1

²⁵Diversos autors: II República, Guerra Civil i Repressió Franquista a Torredembarra (1931-1945). (2010), Centre d'estudis Sinibald de Mas.

Aquesta és la cartilla militar d'en Salvador Ricart dintre de la qual hi ha explicat tot el reglament, és en forma de llibret i fa 15 per 11 centímetres estant tancada. Aquí s'hi anotaven una sèrie de dades físiques (ulls blaus, cabell ros, boca regular, nas regular...), el lloc de destinació (Base Naval de Cartagena), la Brigada d'on provenia (Tarragona), el seu nom i cognoms, els dels seus pares, el lloc on vivia (Torredembarra), la data d'aniversari i la data d'inscripció (22 d'abril del 1933) "para dedicarse a la navegación e industrias de mar con arreglo a lo que preceptúa el artículo 3º de la Ley de 22 de Marzo de 1873 y demás disposiciones vigentes".

Seguidament la cèdula de citació cap a l'Armada que, amb data 19 de gener del 1935, va ser enviada al carrer Isaac Peral de Torredembarra, a casa d'en Salvador Ricart. En aquest document signat per ambdues parts, se'l cita a comparèixer el dia 3 de febrer a les vuit del matí amb el fi de justificar la seva aptitud professional i física al servei de l'Armada, segons l'article 42 de la Llei vigent de reclutament i substitució de la marina de l'Armada. També indica que, en cas de no comparèixer-hi serà multat en funció de l'article 102 de la mateixa Llei (no especifica la quantitat econòmica), "sin perjuicio de ser incluido definitivamente en el alistamiento"²⁶.

²⁶Tant la cartilla militar com la cèdula de citació han estat cedides per Judith Ricart, neboda d'en Salvador.

Inac Peral 17

DUPLICADA *Torre de Barro* Modelo núm. 3

CEDULA DE CITACION

Provincia Marítima de Taragona Distrito de Taragona

Salvador Ricarte Novira hijo de Pablo y de Aurora, vecino de Torre de Barro

comprendido en la relación preparatoria del alistamiento para el reemplazo del año próximo, comparecerá ante la junta local de alistamiento de este Distrito el día 3 de Febrero próximo, a las ocho de su mañana, con el fin de justificar su aptitud profesional y física para el servicio de la Armada, a tenor de lo dispuesto en el artículo 42 de la vigente Ley de reclutamiento y reemplazo de la marinería de la Armada; en la inteligencia que de no comparecer en el día y hora citados incurrirá en la multa señalada en el artículo 102 de la mencionada Ley, sin perjuicio de ser incluido definitivamente en el alistamiento.

Taragona 10 de enero de 1936.

Salvador Ricart El Jefe del Negociado de Registr.

M. CASAS-Cabana, 10, Madrid.

Destinació

Durant el temps que l'autor de les cartes va estar al servei militar (sense haver esclatat encara la guerra) només conservem una carta, la número dos (amb data 22 de gener del 1936, la següent que tenim és ja del dos d'agost). Ara bé, Salvador Ricart es manté durant força temps a la rereguarda que, a la pràctica, era com si estigués a la mili, fins a l'abril del 1937, aquí ja va partir cap al Front de Granada. La seva localització a Cartagena

era el "Regimiento Naval nº 1, 2º Compartimiento". "El Regimiento Naval nº 1" va ser el successor del qual abans s'havia conegut com a "Grupo de Fuerzas de Infantería de Marina de la Base Naval de Cartagena"²⁷. Encara que fos destinat a Cartagena sabem que, de vegades, tenien l'oportunitat d'anar a altres pobles i ciutats que fossin relativament properes; per exemple en la carta número 9 (31 de gener del 1937) menciona que van anar a València.

Emblema del Regiment Naval núm. 1 (benitosacalugarodriguez.blogspot.com).

Viatge d'anada a Cartagena

En la primera circular (2), enviada al seu pare, explica el viatge d'anada cap al seu destí, Cartagena. Durant el llarg viatge en tren, des de Catalunya, van parar a València durant vuit hores, segons explica, per falta de carbó, que era el combustible del tren. En aquest impàs, una part dels passatgers, entre els quals hi havia en Salvador, van aprofitar per anar al cinema, una de les pràctiques més habituals de lleure dels anys trenta i una de les il·lusions inicials que després s'aniran esvaint durant l'odissea. Allí van veure tres pel·lícules i van gaudir d'algun privilegi gràcies al seu estatus militar:

"(...) nosotros nos fuimos al cine que hicieron tres películas y nos dejaron entrar porque dicen que los marinos no pagan (...)" (2)

Posteriorment, van anar a sopar i, en acabat, van reprendre el viatge fins a Chinchilla²⁸, on van fer transbord per agafar el tren, provinent de Terol, cap a Cartagena.

Durant els llargs mesos que està a Cartagena, pràcticament en cada carta dona records i pregunta per com estan de salut a la gent de casa. Una manera d'intentar de mantenir l'escalf familiar lluny de casa.

"Darán recuerdos a mis amigos (...) " (2)

"Padres, daréis muchos besos al Enrique, al Joaquín y a la Teresa y daréis recuerdos a la padrina Mercè y recuerdos para mis amigos y que cuando estemos bien ya les escribiré." (3)

"Qué alegría (...) de que estéis bien de salud como es la mía." (6)

"(...) me alegro mucho de que estéis bien de salud como es la mía, buena por ahora." (10)

"Padre, dará recuerdos al José de la Oleguera y Jose de Leonor y diles que ya les escribiré cuando esté destinado y diles que por ahora estoy muy bien." (13)

"Sin más por hoy, darás un beso a mis pasdres y hermano, y al Enrique una docena y tú recibas un beso y fuerte abrazo de tu hermano." (15)

"Teresa, darás recuerdos a la Isabel más y a su familia y dile que estoy muy contento de que se acuerde de mí." (16)

"(...) darás un beso y un abrazo a mis padres y hermanos y tú recibas de corazón de tu hermano." (17)

"Padre, darán recuerdos a ca la Tía y todos mis amigos y diles que me marcho al frente. (...) Darán mil besos y abrazos a mis hermanos que les quiero mucho y nunca les olvido y usted (padre) y mi madre reciban besos y abrazos y el corazón de su hijo que nunca les olvida." (19)

²⁷ REYMERIC, Tomás: Infantería de Marina. Regimiento Naval nº 1. Por tierra y por mar. (2013) reymERIC.blogspot.com.

²⁸ Chinchilla de Montearagón és un municipi de poc més de 4.000 habitants de la província d'Albacete, a Castella-La Manxa. Està situat relativament a prop de Múrcia..

Un fet a destacar és que sovint envia fotografies seves a casa, per tal d'escurçar la distància que els separava, així com demana, de tant en tant, que se li enviïn fotos a ell.

"(...) darán recuerdos a la tía y les enseñarán la fotografía que os mando que me retraté en Valencia en un minuto." (2)

"Dentro de esta carta, como vieron, hay dos fotografías mías vestido con el mono, ya me dirán si estoy bien. Caundo tenga el vestido arreglado ya mandaré más fotografías del vestido de marino." (5)

"Me veréis fotografiado porque el sábado iré a Cartagena a fotografiarme." (7)

"Padre, cuando me escriba me enviarán una fotografía de mis hermanas para poder verlas porque pienso mucho en vosotros." (8)

"Me enviarás una fotografía de cada uno, cuan antes major (...)" (9)

"Padres, he tenido mucha alegría al ver la foto del Enrique que hasta me han caído las lágrimas, la he besado 20 veces y a la de Joaquín igualmente." (13)

"Yo y el Vicente, que es el que está junto a la foto que les mando, es de Tarragona." (14)

"Sabrás que la foto estás muy bien pero quedaste un poco serio y en cambio el Enric siempre riendo, ya me dirás si quedé bien yo y mi amigo al lado del áncora del muelle de Cartagena." (15)

Vida de soldat.

Es queixa de les dures —i dolentes— condicions en què estan sotmesos i mostra un enyor amb un punt de desesperació que va augmentant amb el temps, òbviament. Altres motius de sofriment són la mala qualitat o manca de menjar (amb algunes reclamacions fructíferes) i el clima (que varia força depenent del lloc i l'època de l'any).

"Padres, si pudiera estar a vuestro lado, cuánto me gustaría, porque aquí parecemos cerdos, dormimos en una cuadra de caballos, está llena de chinches y de piojos, toda la ropa está llena todos los días, tenemos que lavárnosla nosotros mismos (...) un trozo de carne que no la podíamos comer de tan dura y medio chusco que no se puede comer." (3)

"(...) un fart de fred." (4)

"Ese día fuimos todos a reclamar al Teniente Coronel que nos daba la comida muy mal, y les dio respuesta a los cocineros y ahora se la dan bien." (7)

"Padre, aquí hace mal tiempo, mucho viento de mestral no puedes ir por la calle (...) El sábado fuimos y tuvimos que comer sin pan." (14)

"(...) hace mucha calor que parece que no es el invierno, siempre voy descalzo." (15)

"Aquí hay mucho viento y agua pero no hace frío, este día arrancó una palmera el viento (...) Hermana, aquí nosotros también lo vemos, la escasez del pan porque aquí nos dan menos que antes y casi siempre están llenos de piedras." (16)

Mentre està en el servei militar mostra cert avorriment davant la incipient vida del soldat que fa la mili. Petites (i no tan petites) anècdotes, moments en què gaudien, diversos cops van al cinema, al ball i, fins i tot, algun amor. En la interacció amb la família, normalment també sorgeixen alegries, en veure que per Torredembarra les coses anaven bé (o, almenys, és el que deduïm que és el que rebia en Salvador).

“Aquí nos aburrimos mucho, no puedes divertirte y el domingo nos fuimos a un pueblo de 50 casas y encontramos un hombre con una acordeón y pasamos la tarde así.” (3)

“Estuvimos 10 horas en en Valencia y fuimos al cine (...)” (9)

“Padres, he tenido una alegría muy grande al saber que la semana que me marché (usted) ganó 62 duros (...)” (9)

“A las 5 de la tarde fuimos a bailar, íbamos vestidos de marino y las muchachas se comían por ir a bailar. Yo bailé todos los bailes con una muchacha y yo, de los que íbamos, era el que sabía más bailar y el padre de la muchacha me invitó a cenar, pero nosotros ya habíamos cenado y no fui.” (10)

“(...) a ver la película que se llama Don Quintín el Amargado y el Fugitivo y el Popeye, tres secciones de cine a 15 céntimos.” (14)

“Tengo un plan para Domingo, voy con una muchacha de un pueblecito y tenemos que ir a bailar yo y un amigo de Cambrils, también con otra muchacha.” (16)

“(...) hicimos un desfile por las calles de Cartagena, íbamos vestidos de marino con fusil, plato, cantimplora y manta, hacía muy bonito, llevávabamos la música delante fuimos al Cuartel de Infantería marina (...) Hermana, el día 12 cumplí 21 años²⁹ y como yo diez más y muchos de ellos cogieron una borrachera que no se aclaraban.” (18)

L'autor, de vegades, explica allò que els donen els estaments militars i les feines que els encarreguen, una part rellevant del servei militar.

“Nos dieron el traje de lanilla, el cahquetón, cuatro pares de calcetines, dos pañuelos, dos toallas, unas alpargatas, un par de zapatos, un jersey, dos gorras, dos mantas, dos camisetas sport, y dos calzoncillos y dos garnotas.” (5)

“Aquí montamos guardia cada día y cuando estamos libres podemos salir, ahora tenemos mando de Marinas.” (18)

“(...) el Coronel nos dijo que en guerra es igual luchar en mar que ne tierra (...)” (19)

És normal llegir que sovint demanava diners (o que li enviessin segells per tal d'estalviar-ne) i, fins i tot, tabac; ja que hi havia una notable escassetat que encara s'accentuarà més un cop sigui al front de guerra. També degut a robatoris que es produïen, encara dramatitzaven més la situació.

²⁹Edat que encaixa amb el que apunta el llibre II República, Guerra Civil i Repressió Franquista a Torredembarra (1931-1945), citat anteriorment. És a dir, va néixer el 12 de març del 1916, i el 1937 va fer 21 anys.

“Padre, me mandará 100 pesetas porque aquí nos roban el dinero de los marineros, si quieres comer un día en la fonda porque en el cuartel la comida no vale nada, nos cuesta 7 u 8 pesetas.” (5)

“Hermana le pondrás un poco de tabaco junto con lo demás del paquete.” (16)

Rumors de canvi de destinació.

Un altre aspecte que en Ricart comenta força a la seva família són els rumors sobre el possible destí (sovint no desitjat) que poden tenir, les crides que es fan i com ho intenten evitar, a més a més de la situació de la guerra en altres indrets —mostrant, evidentment, simpatia pel seu bàndol, el lleial a la República— i les penúries que d'aquesta se'n generen.

“Ahora aquí buscan todos los que saben el manejo del fusil, ya han salido 40, pero hay muchos que saben y no lo dicen porque los llevarían al Arsenal y después han de llevar los barcos de guerra, porque falta mucha gente y ahora dicen que los barcos se está muy mal.” (7)

“Padre, el día 12 dicen que se tienen que marchar para Cartagena 100 más, para ir a montar guardias a infantería, porque no hay soldados de infantería.” (10)

“En el frente de Málaga porque hicieron una mortaldad³⁰ de gente, pero el día 11 a la mañana dijeron que la aviación nuestra que incendió Canarias y al Baleares³¹, de Málaga dicen que ya no queda nada.” (11)

“Este día nos dijo un oficial que el primero del mes de marzo pedirán la quinta del 37 y después nos destinarán a nosotros. Padre, dicen que tienen que poner gente en las costas y algunos dicen que tienen que poner marinería de Valencia a Cartagena, ya veremos que saldrá de todo esto, se dicen tantas cosas.” (13)

“Padre, sabrá que aquí no se puede andar por la calle de tantos refugiados de Málaga y todos los pequeños pidiendo limosna y desgraciados³².” (14)

“Me alegro mucho que en casa de Luís Pataca hayan gente refugiada y que sean amigas de Teresa porque aquí hay muchos refugiados y son amigos de todos.” (15)

“Aquí en Cartagena todos los días hay tiros y peleas porque vienen de Málaga y se creen que aquí les deben de dar de todo (...) pasábamos en la calle Mayor en medio ponían una cosa como un bidón que es de Socorros Internacional que hay una ranura que tiran dinero, y pasaban unos cuantos refugiados de Málaga que iban borrachos y

³⁰La batalla de Màlaga va ser la culminació d'una ofensiva a principis de 1937 per una força combinada de nacionalistes i feixistes italians per arrabassar el control de la província de Màlaga als republicans. La participació de regulars marroquins i tancs va conduir a la retirada dels republicans i la capitulació de Màlaga en menys d'una setmana. (Viquipèdia).

³¹Bombardeig de Barcelona pel vaixell italià Eugenio di Savoia el 13 de febrer de 1937, salpant de Còrsega, amb desenes de víctimes mortals. (Viquipèdia).

³²Arran de l'ofensiva de la batalla de Màlaga, molts republicans van haver de marxar refugiats pràcticament sense res, un destí comú va ser Cartagena.

lo tiraron a tierra y enseguida los llevarón presos y uno se sacó una pistola y disparó y enseguida se armó un tiroteo.” (17)

“(…) nosotros, dicen, que estaremos aquí dos meses y después nos mandarán a las costas de Alicante, ya veremos.” (18)

“(…) marchamos al Frente de Málaga, todos pertenecemos al 4º Batallón, yo soy de la 2º Compañía, se han llevado traicionados, padre.” (19)

Aquests són els fragments més rellevants de la primera part de les cartes (de la número u fins a la dinou inclosa) relatives al període en què està al servei militar. Serveixen per il·lustrar-nos perfectament la vida dels joves que, lluny de casa, havien de fer aquesta tasca, sovint, indesitjable. Les preocupacions, neguits, nervis, dolors, desencisos, alegries i, també, algunes il·lusions... Igual que tot allò que ens mou a tots els humans.

5. AL FRONT (CARTES 20-54).

Després de passar un any i mig a Cartagena —primer fent el servei militar i després, un cop esclata la guerra, pendent de la situació i de rebre ordres— Salvador Ricart és traslladat al front, a Granada, el 23 de març del 1937. A Granada, on haurà de combatre a primera línia de foc. A lluitar. A resistir. I, sobretot, a sobreviure. Allò que ningú no desitjava i, és clar, en Salvador tampoc.

El cop d'estat del juliol del 1936 contra el govern de la II República que va donar lloc a la Guerra Civil espanyola va triomfar a Granada i, tot seguit, va estendre's a la zona metropolitana de la ciutat andalusa.

El dia 20 de juliol —més tardà que a la majoria de llocs, que s'havia produït el dia 18—, als volts de les cinc de la tarda, la guarnició de Granada es va revoltar contra el govern de la República, en mans del Front Popular que havia guanyat les eleccions recentment. Que cap de les dues parts s'acabés d'imposar a escala estatal significava que hi havia un xoc entre dues maneres incompatibles de voler governar el país. Aquesta situació va derivar en guerra civil.

Amb l'èxit del cop a aquestes terres es van detenir càrrecs republicans, com el governador civil César Torres Martínez, el comandant de la Guàrdia Civil, l'alcalde de la ciutat i el president de la diputació. Una purga notable en el món de l'administració pública. Els revoltats també van aconseguir fer-se amb l'aeròdrom d'Armilla (Granada) i altres enclavaments estratègics³³.

³³GIBSON, Ian: El Asesinato de Federico García Lorca. (1981) Editorial Bruguera. p. 97-98.

D'altra banda, hi havia la gran majoria d'obriers lleials a la República que estaven mal armats i desorganitzats. Així i tot, amb persistència, van ocupar i es van fer forts als barris populars. Els franquistes però, davant aquest territori advers, van decidir passar a l'atac, van portar-hi l'artilleria i, després de batalles curulles de sang, van conquerir-lo. Amb la caiguda d'aquest barri, tota Granada va quedar en mans dels nacionals ³⁴.

Amb el territori controlat pels nacionals, tot aquell que fos republicà o tan sols ser sospitós va ser executat per les forces militars; la repressió es va accentuar a mesura que els de Franco van anar agafant més força, dins i fora la ciutat. Es calcula que en aquesta etapa van ser executats al voltant de 5.000 persones d'ideologia d'esquerres o republicana; és difícil saber-ho amb exactitud, però ³⁵.

La cara visible del cop, a Granada, va ser en un inici el general Llanos Medina, però el govern republicà va ensumar-s'ho i el va destituir abans d'hora i, alhora, el van traslladar. El seu lloc va ser ocupat pel general de brigada Miguel Campins, va agafar les regnes l'11 de juliol³⁶. Campins, en principi, no va estar relacionat amb el cop, que es va fer d'amagat seu; tot i que els revoltats l'obligaren a signar alguns documents a punta de pistola a favor dels interessos franquistes. Dues baules importants en l'execució del cop van ser els coronels León Maestre i Muñoz Jiménez que, a més a més, comptaven amb el suport d'altres oficials de guarnició granadins profundament antirepublicans. En la conjura per foragitar el govern republicà també van participar-hi altres oficials de renom, com el comandant José Valdés Guzmán —falangista amb un paper transcendental— o el comandant d'infanteria Rodríguez Bouza³⁷. El cop va traspasar les fronteres de l'exèrcit i va obtenir, fins i tot, suport d'una part de la població civil.

L'altre flanc important estava concentrat al voltant del Cuerpo de Seguridad y Asalto el qual era dirigit pel capità Álvarez amb prop de 200 efectius que no es van implicar directament en el cop com l'antic comandant, el capità d'assalt, José Nestares Cuéllar. Als estaments de la Guàrdia Civil, també hi va haver opinions divergents i contraposades, el tinent coronel Fernando Vidal Pagán era fidel a la República; per contra, el tinent Mariano Pelayo —que conspirava contra Pagán— tindria un paper cabdal en la revolució envers el govern³⁸. Una part

³⁴ THOMAS, Hugh: Historia de la Guerra Civil Española. (1976). Círculo de lectores. p. 277.

³⁵ PRESTON, Paul: El Holocausto Español. Odio y exterminio en la Guerra Civil y después. (2013). Debolsillo. p. 247.

³⁶ PRESTON, Paul: El Holocausto Español. Odio y exterminio en la Guerra Civil y después. (2013). Debolsillo. p. 2475.

³⁷ GIBSON, Ian: El Asesinato de Federico García Lorca. (1981) Editorial Bruguera. p. 73.

³⁸ GIBSON, Ian: El Asesinato de Federico García Lorca. (1981) Editorial Bruguera. p. 76-77.

important en l'exaltació del cop la va fer La Falange, que comptava amb unes 400 persones que van participar de la conspiració³⁹. També hi van participar, amb un paper menys important, però; polítics dretans que no havien estat escollits en les eleccions del maig⁴⁰.

Si ens centrem en l'àmbit dels mitjans de comunicació granadins de l'època; per una banda hi havia El Defensor de Granada que va donar suport explícit a la República amb el titular "Ciudadanos: ¡Viva la República!" en la seva última edició el 19 de juliol, aquest rotatiu va ser clausurat i silenciats quan els nacionals van prendre la ciutat. A l'altra banda s'hi situava l'Ideal, periòdic que va servir d'altaveu i mitjà de propaganda dels revoltats.

Granada, com hem vist, va ser dominada fortament pels nacionals des dels inicis de la contesa; ara bé, gran part de la lluita bèl·lica es va produir a Guadix, municipi a 42 quilòmetres de Granada amb un total de 25.000 habitants l'any 1940⁴¹. En aquesta població (i voltants) és on es va desenvolupar la major part de la lluita entre ambdós bàndols, en la qual va participar en Salvador Ricart.

Exemplar d'El Defensor de Granada (elindependientedegranada.es/cultura/14-abril-1931-granada-celebra-proclamacion-ii-republica).

Exemplar de l'ideal (GUERRA CIVIL. IDEAL GRANADA 6 DICIEMBRE 1936. SE CONFIRMA EL ENVÍO DE VOLUNTARIOS FRANCESES - Todocoleccion.net).

³⁹GIBSON, Ian: El Asesinato de Federico García Lorca. (1981) Editorial Bruguera. p. 70.

⁴⁰GIBSON, Ian: El Asesinato de Federico García Lorca. (1981) Editorial Bruguera. p. 66-67.

⁴¹Segons dades de l'INE (Instituto Nacional de Estadística).

A Guadix hi coincideix una força considerable de republicans i de nacionals, a l'hora d'entrar en combat. És per això que va ser un dels punts estratègics en el qual va haver-hi episodis cruents d'enfrontament.

Pel que fa a les esquerres, hi tenien múscul gràcies a l'existència d'un latifundisme —zones agràries extenses— destacat, d'un minifundisme —zones agràries reduïdes— incapaç de mantenir els propietaris, l'absència d'una revolució industrial que sí que s'havia produït a altres indrets peninsulars i havia permès el progrés econòmic, les taxes elevadíssimes d'analfabetisme i les males condicions d'habitatge, sovint en les conegudes cuevas. Tot això era reflectit en unes nefastes condicions de vida per a les classes obreres, en les quals destaca la pagesia. El descontentament va ser convertit en una energia que es va concentrar en els sindicats i partits obrers. Predominava, en les esquerres, el corrent socialista (PSOE i UGT); mentre que les tendències anarquistes (CNT i FAI) i comunistes (PCE) no van arrelar amb tanta força⁴².

A l'altra banda de l'espectre polític, a la dreta, hi trobem una influència social gens menyspreable. El pes social que tenia l'Església Catòlica a la zona —atès que Guadix era seu episcopal— i l'existència de grans propietaris, terratinents, comerciants i administratius —Guadix també era centre comarcal— que dibuixaven la classe mitjana van determinar tant la força dels partits de dretes (Agraris i CEDA) com, fins i tot, d'extrema dreta (FE-JONS)⁴³.

A Guadix, el 17 de juliol, en saber la notícia de l'alçament, la Guàrdia Civil s'aquartera a l'expectativa dels esdeveniments. El dia 20, però, seguint les instruccions dels revoltats a Granada, la Guàrdia Civil de Guadix declara l'estat de guerra. Es van concentrar a la caserna. Lloc en què s'hi van sumar altres simpatitzants del cop, la major part d'ells falangistes del municipi.

El dia 21 de juliol, a la matinada i d'urgència, es forma un Comitè Revolucionari de Defensa, format per republicans, socialistes, comunistes i anarquistes, les forces republicanes, que van organitzar la resistència. Reben, endemés, el suport de trenta guàrdies civils provinents de Granada. Al capvespre es produeixen els primers enfrontaments armats que donen lloc a l'inici del conflicte bèl·lic.

⁴² ALARCÓN CABALLERO, José Antonio: El movimiento obrero en Granada en la II República (1931-1936). (1990). Diputación Provincial.

⁴³ COBO ROMERO, Francisco: Revolución campesina y contrarrevolución franquista en Andalucía. (2004). Universidad de Granada.

El dia 22, al matí, els partidaris del cop d'estat surten als carrers per a prendre l'Ajuntament i la Casa del Poble (seu dels sindicats), però la robusta oposició obrera fa que hagin de recular i refugiar-se, de nou, a la caserna.

El 23 de juliol els republicans, reforçats per milícies socialistes i anarquistes i tropes republicanes provinents d'Almeria i Alacant, posen setge a la caserna militar, aleshores bastió dels nacionals.

És el dia 24 quan arriben els mariners d'Alquife —petit municipi de la comarca de Guadix, província de Granada— lleials a la II República quan la Guàrdia Civil es veu forçada a fugir de la caserna, atès que van dur càrregues importants de dinamita, suposava una important amenaça⁴⁴.

A partir d'aquí, la localitat, i també la comarca, passa d'estar dividida en dos blocs a ser controlada pels republicans, a través del seu òrgan governamental, el Comitè Central Obrer Antifeixista, integrat per les esquerres. Durant el període comprès entre finals de juliol i l'octubre d'aquest mateix any, els sindicats UGT (socialista) i CNT (anarquista) van dominar la situació amb mà de ferro imposant noves mesures de caire revolucionari com, per exemple, la confiscació i col·lectivització de grans propietats latifundistes, de comerciants o bé relatives al món industrial. L'anomenat Comitè de Salut Pública va iniciar la seva repressió, arribant a matar a més de 200 persones relacionades amb la dreta política (propietaris de terres, capitalistes, sacerdots, dirigents de dretes...) ⁴⁵.

A Guadix, encara republicana, van decidir emprendre una ofensiva contra la ciutat de Granada, on s'havien imposat els colpistes. Aquesta, però, no va fructificar, ja que les columnes milicianes foren detingudes a Huétor-Santillán, població al nord-oest de Granada el 29 de juliol del 1936. Al llarg de la contesa, el front entre ambdues faccions es va mantenir estable al voltant del Puerto de la Mora, port de muntanya proper al municipi. Al mes de novembre, l'administració estatal agafa les regnes del control civil en substitució dels sindicats, els comitès són substituïts per uns nous ajuntaments i una Diputació Provincial; aquest nou escenari frena la repressió i els saquejos. Obrint, d'aquesta manera una nova etapa més apaivagada dominada també per les forces republicanes.

⁴⁴GIL BRACERO, Rafael: Sublevación, conspiración y acción revolucionaria: el verano de 1936 en la Comarca de Guadix-Marquesado. (2000). Diputació provincial de Granada. p. 235-279.

⁴⁵GARRIDO GARCÍA, Carlos Javier: Breve historia social de Guadix y comarca (siglos XV-XXI), Wadi-red, vol. 2, núm. 3 (2012), pàgs. 11-15.

Els dos anys següents de guerra, 1937 i 1938, van ser marcats per la divisió dins del mateix bàndol republicà, en el qual s'aplegaven dues visions que tenien objectius diferents. Per un cantó hi trobem les faccions socialistes i comunistes, partidàries de romandre lleials a la legalitat republicana existent; en contrast, els grupuscles anarquistes presents advocaven per una revolució definitiva que imposés l'esmentat model. Aquesta discrepància va derivar en una convulsió desastrosa —arribant, fins i tot, a haver-hi enfrontaments violents— pel conjunt del bàndol, és un dels principals motius de la derrota, la divisió republicana⁴⁶.

Paral·lelament, la ciutat estava essent bombardejada pels feixistes que en volien el control. Eren freqüents els bombardejos al cor de la ciutat, davant els quals es va reaccionar amb una lògica defensa mitjançant els refugis subterranis.

El desenllaç definitiu va arribar el 29 de març del 1939 quan els nacionals —que ja ostentaven el poder en gairebé la totalitat de la península— amb les tropes comandades pel general Tamayo Orellana van envair el municipi de Guadix, que restaria en mans dels franquistes fins a la fi del conflicte⁴⁷.

Un cop ja acabada la guerra i amb Franco governant, es va iniciar una repressió contra els antifranquistes. A la sucra San Torcuato, a Guadix, i a l'esparteria de Benalúa, municipi contigu a Guadix, s'hi van establir els camps de concentració. Allà, sota el dictat de l'Estat franquista, es van realitzar assassinats i execucions, s'estima un total de 800 víctimes. Les diverses seus de partits d'esquerra van ser saquejades i ocupades. El domini de la política municipal passà en mans de la FET-JONS i s'establí el sindicat únic, la Central Nacional Sindicalista (CNS).

5.1 Salvador Ricart al front (20-52).

Com hem llegit en les anteriors cartes el temor de ser enviat a la guerra era sempre present. Sobrevolava la Base Naval de Cartagena. Com ell, tants joves (i altres no tan joves) havien d'enfrontar-se, no només al bàndol enemic, sinó també a la incertesa d'un futur que, com qualsevol postguerra, no augurava gaire esperança. Ho veia. Ho deia. I ho llegim.

"(...) hemos sido la quinta más desgraciada (...)" (19)

⁴⁶GIL BRACERO, Rafael: *Revolucionarios sin revolución. Marxistas y anarcosindicalistas en guerra: Granada-Baza, 1936-1939*. (1998) Universidad Granada.

⁴⁷PÉREZ LÓPEZ, Santiago: *Guerra Civil en Guadix (1936-1939): La experiencia colectivizadora*. (1993). Boletín del Instituto de Estudios Pedro Suárez, 6. p. 39-48.

És de justícia afirmar que, pel que deia, en Salvador no era pas un pessimista; més aviat al contrari, sempre mantenia aquell bri d'esperança de poder tornar a casa amb pau, al cap i a la fi això és el que li permetia tirar endavant. Ara bé, tampoc no era naïf i feia temps que era dins del món militar, sabia el pa que s'hi donava i, per tant, era realista.

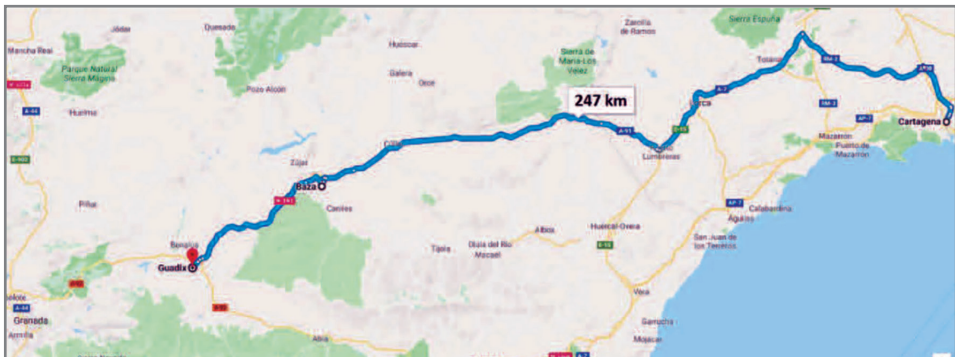
"(...) lo tenemos que tomar a las buenas a ver si nos podemos ver pronto." (19)

En Salvador relata el camí incert que els porta des d'un lloc relativament tranquil dintre de l'atmosfera bèl·lica, com era Cartagena, fins al cor del conflicte, on s'hi decidia i s'hi jugava el futur de milions de persones, al Front de Granada. Narra el recorregut que parteix de Cartagena i arriba a Baza (Granada), poble (amb un paper també destacat durant la Guerra Civil). Una distància de gairebé 200 quilòmetres amb tren que a l'època no eren gens fàcils de recórrer, encara menys si ens situem en temps de guerra.

"Al salir de Cartagena os marchamos con el tren hasta un pueblo que se llama Baza (...)" (20)

A continuació, van haver de fer el trajecte a peu fins a Guadix, que era a uns 45 quilòmetres, a la mateixa província granadina; tot i que com apunta més endavant (en la carta 22) no es van establir directament al municipi de Guadix, sinó que van fer-ho als peus de Sierra Nevada, és després que faran un trajecte dificultós i baixaran cap al poble. La cruesa ja havia començat abans d'hora, abans del previst. Si ja era complex fer-ho en tren, caminant en aquelles condicions era una proesa.

"(...) de allí (Baza) fuimos a pie hasta otro pueblo que se llama Guadix (...)" (20)

Cal situar aquesta zona al voltant de la famosa Sierra Nevada (de la qual en Salvador en fa esment), això té un impacte directe en el clima i, en conseqüència, en les condicions de vida dels habitants de la zona. Sierra Nevada és un massís muntanyós situat al conjunt de muntanyes bètiques i és

el de més altitud de tota l'Europa occidental, ocupa bona part de la província de Granada i part de la d'Almeria. És una zona eminentment agrícola juntament amb la ramaderia i activitats econòmiques de tradició. Pel que fa al clima, es defineix com el paradigma dels ecosistemes mediterranis d'alta muntanya, en el qual (dins d'un clima càlid com és l'andalús) la temperatura va minvant a mesura que augmenta l'altitud.

En aquests primers instants a Granada les condicions de vida, a més a més del fred ja esmentat, són deplorables, un exemple ben clar és que han de dormir en coves.

“(...) estamos en la Sierra Nevada y hace un horroroso frío (...) Todos dormimos en cuevas y no podemos calentarnos del frío que hace (...) Padre, me dispensa si he escrito mal porque tenía frío en la mano.” (20)

Un cop a Guadix, ja són al lloc de la batalla, l'acció no desitjada. En Salvador Ricart, concretament estava concentrat al “Regimiento Naval nº 1, 4º Batallón, 2ª Compañía, Cortijo de la Plata, Guadix (Granada)”, aquesta és la direcció que va apuntar per tal que se li enviessin les cartes. A part de la terminologia militar (regiment, batalló, companyia...) i de la localitat (Guadix, Granada) fa menció a “Cortijo de la Plata” que és la zona geogràfica, en bona mesura boscosa, situada als peus de la serra. Temps enrere era un bon punt de referència a l'hora de l'enviament de cartes, ja que estava situat en un punt frontissa.

Llocs destacats del recorregut.

Un cop ha arribat, l'entrada en combat no és immediata. No és d'estranyar que abans de lluitar —per als interessos propis— és bo una estona de “repòs” estant de guàrdia, és temps per conèixer el terreny, aprendre els moviments i les tàctiques, saber on se situa l'enemic... Ho sabem perquè en deixa constància dient en alguns fragments.

“Padre, todavía no hemos entrado en fuego y tenemos a los fascistas a tocar. Nos han dicho que siempre hablan con ellos.” (20)

“(...) estaba de guardia, hacía mucho frío, atrás caía nieve y yo estaba helado de pies y cabeza.” (21).

No podem passar per desapercebut aquest detall que esmenta en Ricart a la carta 20. Afirmar que durant la guerra, concretament abans d'encendre foc, hi havia —sense haver-hi complicitat, tot al contrari— contacte entre ambdós bàndols. Aquest mode d'actuar, òbviament, variarà (cap a menys contacte) un cop siguin al camp de batalla, tot i que com apunta més endavant el contacte, de vegades, seguia present.

“(...) por aquí donde estamos este día se pasaron 5 marinos del enemigo y explicaron algunas cosas.” (25)

La desitjada posició a la rereguarda, però, no dura gaire. El 29 de març, tot just no feia ni una setmana que hi era, rep la notícia previsible (però no per això menys dura) d'anar cap al front.

“Hermana, sabrás que han venido a relevarme y ahora nos iremos a otro frente.” (21)

Ara bé, al front no són tot males notícies. Hi ha un parell de punts que són millors que a la rereguarda: la temperatura i el menjar. Tampoc no és estrany que davant d'una situació dura, petits detalls que en el fons són positius es vulguin sobredimensionar per tal de tranquil·litzar els de casa.

“Padre, sabrá que ya estamos al otro frente como dije en la carta de mi hermana pues aquí no hace ni una cuarta parte de frío como hacía en la sierra y aquí comemos más bien.” (22)

Voler tranquil·litzar els éssers estimats no és nou del front (de fet, és quelcom ben natural), des de Cartagena ja ho havia fet amb la figura —entenem que més patidora— de la mare, ocultant-li la notícia que seran enviats al front de seguida.

“Padre, no diga nada a mi madre porque se disgustaría mucho, todo el día he pensado en vosotros.” (19)

Finalment, **el recorregut fins al front** és més complex que l'esperat; ja que han de fer-lo amb diversos mitjans de transport i **fent transbords constants**. És a dir, estaven a la rereguarda, establerts a la zona de Sierra Nevada, van caminar 5 km. per anar a la carretera, on els esperaven uns camions que els portarien fins a Guadix, a uns 50 kms. Al poble hi passen un dia i se'n van cap al front (anomenat a l'engròs front de Granada, tot i que no succeeix al municipi) recorrent 120 kms a rellevar als qui eren combatent. Han de pujar al cim d'un turó i faran nit a la casa que hi ha allà.

“Padre, cuando salimos de la sierra para ir al otro frente caminamos 5 km a pie para ir a la carretera a subir a los camiones y de allí hicimos 50 kilómetros hasta llegar al pueblo de Guadix. Allí llegamos y comimos un pedazo de pan y un trozo de butifarra que eran las 5 de la tarde y estuvimos un día en este pueblo, a las 8 de la noche cogimos el tren hasta Iznalloz. Que hay tres horas de tren y al llegar allí ya nos esperaban los camiones subimos a ellos y también hicimos 120 kilómetros para ir al sitio donde estamos como ve, toda la noche sin descansar y al subir la montaña ya encontramos los milicianos que teníamos que relevar y nos dijeron que pasáramos de uno en uno para ir a la casa que está en un llano (...)” (22)

L'endemà ja **s'enfronta als nacionals**. El so estrident del morter⁴⁸, l'entrada —per primera vegada— al camp de batalla, rere els parapets⁴⁹ intentant esquivar els canons i les bales de les metralleres que cauen a escassos metres d'ell i, fins i tot, fereixen companys. Sortosament ningú no va patir res greu. Havia començat el malson. La lluita per la victòria i per la supervivència. Com si fos un malson. Era ben real, desgraciadament.

“(...) eran las tres de la tarde cuando nos poníamos a comer sardinas en conserva y un trozo de pan cuando de repente sentimos silbar un mortero, la gran suerte que pasó por encima de la casa y en seguida nos echamos al campo, detrás de los parapetos y allí nos descargaron dos cañonazos que cayeron a 5 metros detrás de mí, de un sargento y 3 compañeros más uno le salió sangre por la boca y nosotros nada, después descargaron 2 cañonazos y las ametralladoras no paraban, la suerte que a nadie le pasó nada, duró poco tiempo.” (22)

Tot seguit explica **les seves sensacions del primer moment en què entra a la guerra** com a tal: la seva por, la incertesa, el tremolor. Ara bé, amb l'esperança, en cert punt natural, que en els propers enfrontaments millorarà i no sofrirà tant.

⁴⁸Segons l'IEC un morter és una peça d'artilleria curta i de gros calibre, destinada al llançament de bombes.

⁴⁹Segons l'IEC un parapet és un mur, elevació de terra, fileres de sacs de sorra, etc., per a protecció dels soldats.

“Padre, todos de momento no sabíamos qué hacer, yo estaba temblando como la hoja en el árbol pero no me extrañó al ser la primera vez, pero a la otras no será igual.” (22)

Com a conseqüència de les condicions i els pocs recursos que tenien s'explica un canvi físic habitual en el decurs de la guerra per als soldats, la barba. Amb el toc d'humor mutu que hi posen els mateixos soldats.

“Padre, por ahora estoy bien, si me vieran no me conocerían con las barbas que llevo (...) los unos se reímos de los otros.” (22)

En la carta número 23 hi explica un fet important. Un intent de fugir de la duresa de la guerra. Un intent d'esquivar la mort. Es veu que la família Ricart tenia coneixença d'unes dones de Madrid, aparentment amb poder (el fet de ser de la capital d'un estat tradicionalment centralitzat també hi deu ajudar). És per això que els demana si poguessin treure'l de la guerra o, com a mínim, traslladar-lo en un lloc on hi hagi més tranquil·litat, sense haver de baixar al fangar cada dia. Evidentment, en Salvador, agraeix l'intent.

“Padre dará recuerdos a las madrileñas y les dirá que les agradecería mucho si pudiesen sacarme de aquí, padre estoy muy contento de que haya personas que se interesen por mí de lo que me dice si me gustaría ir a Mahón⁵⁰ claro que sí, o si fuese a otro sitio mejor.” (23)

Després del primer moment a la trinxera, hi ha una situació de calma relativa. Tot apuntant la bona situació pel que fa al menjar i, també, pel que fa al clima; havent marxat de Sierra Nevada viu més càlidament.

“Las fuerzas que relevamos eran milicias y hasta ahora estamos tranquilos sin novedad y comemos muy bien por la mañana leche y para comer nos dan arroz con carne y garbanzos (...) aquí no hace tanto frío, ya ves si hace calor que me he tenido que llevar ropa y por la noche no hace frío, vaya por ahora estamos muy bien.” (23)

Les guàrdies, més pausades que estar a la trinxera, sovint es feien llargues, pesades i incòmodes per les circumstàncies amb què es feien. Per això, els amics (siguin de Torredembarra o del front) li donen objectes o peces de roba per fer aquestes estones més passables, en relació amb el clima. Durant aquestes estacions a la guàrdia s'entretenia també fent treballs manuals que, posteriorment, enviava a casa; per exemple, una barca (mostrant un cop més el seu amor per la mar!) que regalaria a son germà Enric.

⁵⁰Mahón en català és Maó, municipi situat a l'est de l'illa de Menorca. Geogràficament estaria molt més a prop de casa i la situació de la guerra no era tan agressiva.

“(...) estoy muy contento del mechero que me ha dado Vicens y muy agradecido del Peret de regalarme los guantes (...) me vendrá muy bien el capote⁵¹ y los guantes para hacer la guardia de noche porque todavía hace un poco de frío pero el de día hace mucha calor que sudamos (...) Padre, esta carta la he escrito haciendo guardias de bajo de un olivo porque hacía mucha calor.” (24)

“Padre, a ratos que estaba en la guardia he construido una barca de arrastro como las que hacía en casa y todos ahora hacen, cuando venga la llevaré para el Enric.” (28)

“Dirá al Enric que le he hecho una barca de motor como la que tiene aquí en casa, cuando venga del frente le llevaré para que juegue con ella (...)” (29)

Al front, habitualment, hi havia subministrament d'aquesta mena d'elements tan quotidians, sobretot roba. Tanmateix, tenien un cost que normalment impossibilitava la compra, puix que econòmicament hi havia grans mancances; no només per en Salvador —que fa algunes excepcions— sinó en general amb tots els soldats.

“Este día nos dijeron que el que quisiera ropa que lo dijera pero nadie pidió porque dicen que se la tenemos que pagar nosotros nomás pedimos los zapatos porque ya no tenemos los que nos dieron de subir por los montes y por eso le digo que ha venido bien el paquete que me han enviado.” (24)

“Este día nos dieron un pedazo de jabón para lavar la ropa y dos paquetes de tabaco de 0,70 pero el tabaco teníamos que pagarlo.” (26)

“Este día nos dieron ropa, un capote, una muda esport y un par de zapatos (...)” (36)

Pel que explica sabem que, en el front de Granada, les milícies republicanes estaven distribuïdes en els diversos monts de la topografia granadina. Estratègicament és un avantatge estar establert en un punt alçat perquè hom té una millor visió de la zona i pot veure si s'acosten els enemics, a més a més, la gravetat juga a favor, tant per atacar com per defensar (és més difícil disparar projectils a 100 metres d'alçada, per exemple, que fer-ho arran de terra). Destaca, com ho fa en altres correspondències, la quantitat de gent que són a la seva zona.

“Padre, por aquí sigue todavía sin novedad, aquí en cada monte tenemos 4 o 5 ametralladoras y cañones por la parte de arriba también hay, y somos muchos por aquí entre milicianos y nosotros.” (24)

“(...) aquí somos 400 marineros.” (25)

Quant a les condicions, cal dir que no eren gens bones, ell mateix ho destaca en algunes circulars. L'abundància de polls fa que hagin de bullir la roba, juntament amb altres soldats. Misèria i duresa.

⁵¹Un capote, capot en català, és una peça d'abric semblant a la capa, però més estreta i amb mànigues i caputxa; segons diccionari.cat.

“Sabrá padre que hay mucha miseria estamos llenos de piojos, ya hemos tenido de hervir la ropa yo y mi amigo de la Rápita y uno de Tortosa.” (24)

En el fragment anterior no pot passar desapercebut el fet que els dos amics que anomena siguin catalans, concretament de les Terres de l'Ebre. No és casualitat atès que elements propis i singulars com la llengua, la cultura, els costums o, fins i tot, la idiosincràsia fan que sigui més fàcil establir relació amb cercles catalans.

En la carta número 25 fa referència a les madrilenyes, com ja ho havia fet un parell de cartes enrere. Encara mostra esperança en què elles puguin millorar la situació.

“A ver si será lo que dice de las madrileñas que yo también tengo esperanza en esto (...)” (25)

L'abril del 1937, al sud de la península, la situació climàtica no era gens bona; el dur hivern s'havia allargat i amb la guerra dibuixaven un mapa desolador. Fred, neu i vent. Tant de vent que fins i tot s'havien d'aferrar als penyals per tal de no caure precipitadament. Els que portaven més temps aconsellaven els nouvinguts. Altrament, el fred ho gelava tot, els peus i mitjons; demana a la mare que n'hi enviï de nou.

“(...) hace ya cuatro o cinco días no podemos vivir del mal tiempo mucho frío, nieve y un viento que te tienes que cogernos en los peñascos para no caerte, los del terreno dicen que esto lo suele hacer 20 días seguidos sin parar (...) me pondrán dos pares de calcetines de lana nuevos o viejos porque los pies los tengo helados de frío, porque hace madre, mucho frío (...)” (26)

Se sap que al front se'ls donava un sou de subsistència, tot i que no era fàcil de rebre'l com apunta en Ricart. Aquest sou, parcialment, l'enviava a casa per mirar d'ajudar-los econòmicament. Una mostra de la seva generositat, malgrat la situació extrema que vivia i la inseguretat d'enviar-lo per correu, és que pensava a ajudar els éssers estimats. Més endavant reben els diners, 19 duros. Encara que la impossibilitat de comprar, atès que eren al front allunyats de qualsevol nucli urbà, feia que reclamés el que era essencial, el menjar. Aquesta mancança persisteix en el temps i dura tot el període en què és al front. Habitualment, demana al pare que li ho subministri, quan ho rep se n'alegra i ho agraeix.

“Padre, sabrá que todavía no hemos cobrado, cuando cobre les mandaré el dinero si puedo pero no me fío de mandar dinero desde aquí, pero vaya, ya miraré de mandárselo.” (26)

“(...) este día nos pagaron el mes de marzo que cobramos 19 duros pero, padre, de dinero no quiero porque aquí no puedes comprar nada, lo que quiero es que me manden comida.” (28)

“Padre, de lo que me dice que me mandan un paquete pues vendrá muy bien, padre, porque ya hace días que no tengo nada. Hace ya algunos porque sería capaz de comerme un buey.” (37)

“Padre, cuando quieran ya me lo pueden mandar, el paquete, porque no hay nada de eso (...)” (45)

“(...) recibí el paquete que me mandó y estoy muy contento (...)” (46)

“El paquete ya lo recibí y estoy muy contento en lo que había (...)” (48)

“Hermana, el paquete ya lo recibí y estoy muy contento de lo que había, pero ya no tengo nada (...)” (50)

En diverses cartes podem llegir entre línies l'enyor i l'interès que té cap a la gent amb la qual havia estat durant més d'un any a Cartagena. Els lligams humans. L'amistat. La impossibilitat d'establir-hi contacte de manera fàcil.

“(...) también sabrá que todos los que quedaron en Cartagena de nuestra quinta es estaban en las guardias arsenales y barcos los hicieron subir todos, subieron unos 100.” (26)

“(...) me gustaría estar en Cartagena para verlo, porque estaban muy contentos cuando yo marché pero ya haremos las paces.” (27)

Al front, com hem vist fa amistat amb companys, als quals en l'argot propi del món militar de l'esquerra s'anomenaven camarades. L'alegria en retrobar-se amb vells amics, amb els quals havia teixit complicitat, també omple alguns instants de la dura estada d'en Salvador Ricart a terres andaluses. Períodes lluny dels amics que s'eternitzen.

“Sabrá que el día 16 bajé a la otra compañía y nos encontramos con chato Calandraco y el del Vigilant y Lilot, tuvimos mucha alegría, parecía que hacía un año que no se habíamos (...)” (27)

Durant el mes d'abril en Salvador explica que estan en una situació de tranquil·litat, vol emfasitzar aquest aspecte perquè a casa estiguin asserenats, tot mostrant una gran empatia per la seva família. Hi havia una via més ràpida —també més cara— que les cartes, el telegrama. De fet n'envia algun com ja hem vist, és el mitjà que faria servir en cas d'una emergència per informar ràpidament. En Salvador encara el futur amb un cert grau d'optimisme, amb l'horitzó de poder tornar a casa, a Baix a Mar, la terra que tant enyorava i estimava. Setmanes després ho tornarà a dir.

“Sabrá, padre, que todavía estamos sin novedad por aquí hay mucha tranquilidad y usted no pase ansia que si me pasase algo ya le escribiría o le mandaría un telegrama para que supiesen un seguida. Padre, se cree usted que no lo veo que están padeciendo por mí pero no se apure que cuando venga ya se lo pasaremos bien que todo irá de otra manera porque yo ya me gustaría estar a vuestro lado.” (28)

“Padre no pase ansia, si me pasase algo ya les enviaría un telegrama pero me parece que no será necesario porque padre aquí hay mucha tranquilidad y sin novedad alguna.” (31)

Durant aquest impàs en què hi havia estabilitat en el front, en Salvador Ricart mostra el seu optimisme republicà, traient la còlera envers el bàndol feixista. Alhora, va comentant altres victòries republicanes arreu de la Península. Més endavant, també escriurà sobre la mort del general Mola.

“(…) todavía sin novedad por ahora estamos tranquilos, me parece que son unos cobardes, no atacan y casi nunca disparan, no pueden con nosotros, ni valen alemanes ni italianos (...) He tenido mucha alegría al leer que habíamos derrotado a los fascistas en Guadalajara y en Pozoblanco⁵² y de haberles quitado tanto material.” (29)

“Por aquí sin novedad, no hay tiroteo, me parece que están asustados estos con las palizas que les damos en los otros frentes.” (30)

“Padre, ya nos enteramos de la muerte del criminal fascista Mola en un accidente de aviación (...)” (45)

Segueix insistint que amb els diners no podran fer gran cosa, ja que no hi ha res que puguin comprar. Fins i tot en pobles, com Colomera, municipi proper a Granada que freqüenta com un espai de recés, que per la situació de la guerra s’ha paralitzat gairebé tot i els comerços destaquen per la seva absència. No obstant això, explica que van poder menjar (i beure un bon vi!) gràcies a la generositat i bonhomia d’una dona. Aquests petits gestos per part dels vilatans suposaven una alenada d’aire fresc per als combatents.

“Como le dije en la otra carta de dinero no necesito, lo que hace falta es comida porque aquí con dinero no encuentras nada. Este día fuimos a Colomera que de donde estamos nosotros hay una hora de andar pues resulta que no encontramos nada y una mujer nos llamó y nos dijo que si queríamos dos huevos fritos cada uno y dijimos que sí y no nos quiso cobrar nada y bebimos vino que desde que salí de Cartagena que no había probado.” (29)

En Salvador seguia optimista davant dels esdeveniments que podien es podien desencadenar per tal de dirimir la guerra. Pronosticava uns cinc

⁵²Els republicans van conquerir i avançar a les zones de Guadalajara i Còrdova (Pozoblanco) l’abril del 1937.

mesos més (a l'abril del 1937), dissortadament les previsions no es van complir i el conflicte es va durar més d'un any.

"(...) me parece que no puede durar mucho, yo calculo que no durará 5 meses (...)" (29)

Segueix amb l'esperança de tornar a Cartagena (hi té un ull posat), quelcom plausible segons diu. Evidentment és una terra que li porta més bons records, acompanyat de la immensitat mediterrània i de vells amics. Rumors. Possibles anades i vingudes. De Granada a Cartagena i sant tornem-hi cap al front, a Granada.

"Padre, me parece que no tardaremos mucho en estar en Cartagena dicen que el 19 de mayo nos marchamos y según dicen que si iremos a las costas." (29)

"Por aquí sin novedad, no hay tiroteo, me parece que están asustados estos con las palizas que les damos en los otros frentes. Padre, por aquí dicen que el 19 de mayo salimos para Cartagena y después de que tienen que dar 12 días de permiso y después tenemos que formar otra vez el Batallón para ir a las costas o para el frente otra vez, ya veremos, tanto que me gustaría poder venir con permiso con las ganas de comer pescado y para poder abrazaros a todos." (30)

"Padre, lo que dice de las costas y de ir a Cartagena el Comandante se lo aseguró y dice que él mira para nosotros (...)" (35)

També va explicant accions quotidianes, sense cap transcendència, però que ajuden a fer més passable l'estada lluny de casa, lluny de Torredembarra. Sempre amb l'horitzó de tornar a casa i poder veure els éssers més estimats, com llegim.

"Este día fui a Colomera a cortarme el pelo que me llegaba al pecho pero no me afeitó porque si es verdad quiero venir con la barba." (30)

"Cuando pueda estar a vuestro lado ya lo celebraremos, porque tenemos que comernos un pollo por cabeza y una botella de champany (...)" (34)

La misèria de la guerra es veu reflectida amb l'alegria en poder menjar una llesca de pa. Condicions pràcticament infrahumanes; no només físicament, sinó que també mentalment. Penúria. Agraint sempre el menjar que rep i essent humil i mesurat en les demandes a la família, la qual tampoc no podia permetre's gaire luxe.

"Padre ya estoy contento de todo, lo que había porque nomás de poder comer un trozo de pan después de la comida porque usted ya sabe como va todo esto de la guerra (...) pero a mí me sabe muy mal pedirles comida, sino ya les hubiera pedido más." (31)

Tot seguit, en les següents línies torna a indicar que no necessita diners perquè no hi ha res que pugui comprar. Una d'aquelles paradoxes que es produeixen en situacions extremes: per poc que puguis econòmicament no tens la possibilitat.

"(...) de lo que me decía si quiero dinero no quiero porque aquí no vale para nada, por esto le dije que más vale que me enviara comida (...)" (31)

En les cartes al front també mostra alegria per les coses bones que coetàniament estan succeint a casa. Una mostra és l'alegria que té en Salvador en assabentar-se que la relació de la seva germana amb el seu xicot dona fruits i emfatitza en l'amor i generositat que sempre ha tingut amb els seus germans.

"Hermana, sabrás que estoy muy contento de que Vicente te haya regalado un anillo bonito, veo que tú estás muy contenta de cortejar con él y esto que dices que me dices que me lo debes a mí, ya sabes que tu hermano siempre ha mirado bien para ti, aunque siempre nos peleábamos por una cosa u otra, pero todavía éramos chiquillos y yo siempre pienso en tu como Joaquín y Enrique." (32)

Constantment s'interessa per coneguts que han hagut de baixar a les trinxeres, en Sisco María, combatent republicà, al front de Madrid.

"Sabrás que siento mucho que el Sisco María le hayan herido en el frente de Madrid, si acaso viniese dale recuerdos y dile que lo siento." (32)

En haver de passar al front les vint-i-quatre hores del dia, els set dies a la setmana; en Salvador va acabar teixint una amistat molt robusta amb un altre català, de la Ràpita, mencionat ja en cartes anteriors. La companyonia, l'afecció, l'afecte i l'estima és el que, al cap i a la fi, els permetia tirar endavant.

"Estoy con un amigo de la Rápita que todo nos lo partimos como hermanos y dormimos juntos y vamos a lavarnos juntos, es un buen amigo, si vamos con permiso quizás venga a casa." (32)

"Padre, sabrá como en otras cartas ya le he dicho que tengo un amigo de la Rápita cada semana tiene un paquete y sabrá que nos queremos como si fuésemos hermanos, nunca me lo hubiera creído encontrar un amigo tan bueno siempre vamos juntos y dormimos juntos, pues todo se lo partimos para los dos y nos queremos mucho, este llovía a barrales y le dejé el capote para la guardia porque aquí no tienen ninguno y siempre decimos que se acordaremos de la mili y el frente donde estamos." (34)

Amb data 3 de maig del 1937, torna a referir-se a les madrilenyes aquelles senyores, amigues de la família, que intentaven millorar la situació

d'en Salvador. La possibilitat que fos traslladat més a prop de casa.

"(...) las madrileñas a ver si cuando me escriba puede darme noticias buenas porque de aquí han salido 3 para Barcelona." (33)

A part dels apunts climàtics, explica que de tant en tant anaven al poble i escapaven de l'avorriment sòrdid del front. Si tenien sort i hi trobaven alguna botiga oberta, podien comprar alguns aliments, sempre amb el seu inseparable amic.

"Padre, por ahora estoy bien nomás que es muy aburrido sin poder ver el sol tantos días, no puedes andar por ninguna parte de fango que hay. Este día fuimos yo y el amigo de la Rápita a un pueblo que se llama Colomera y compramos 6 docenas de naranjas y una docena de huevos para los dos pero te sacan un huevo a 60 céntimos y una naranja a 15 céntimos (...)" (33)

Segons preveia, el dia 13 de maig del 1937, hi havia l'opció de tornar a la rereguarda durant uns dies, quasi una setmana; aquesta possibilitat els tranquil·litzava, ja que a la rereguarda no corrien tant de perill. També relata una escena que exemplifica a la perfecció el funcionament del món militar, els que es queixaven i protestaven eren castigats amb més temps a les trinxeres. Aquesta mena de represàlia podia tenir efectes positius (els soldats no s'atrevien a revoltar-se tant), però per contra tenia elements negatius notables (els qui eren al front estaven poc motivats).

"También le digo que el día 13 vamos a la retaguardia 6 o 7 días a descansar en Colomera, todos han ido estos días y sabrá que la cuarta compañía cuando nos revelen ella se quedará en el frente por indeseables y protestar para todo, no querían hacer trincheras y protestas para la comida cosa que no hemos hecho nosotros." (35)

El mes de maig va cobrar un total de 320 pessetes, que voldria que anessin a parar a la vila de Torredembarra perquè sa mare li comprés roba o perquè son pare comprés un bastiment⁵³ de motor. S'hi reflexa melangia i enyorament.

"También le digo que este mes hemos cobrado 320 pts y ya me gustaría estar en casa para dárselas a mi madre para que compra ropa y si no le falta para comer pues la guardaría usted para comprar un bastiment per mar en motor (...)" (37)

La possibilitat que estigués uns dies a la rereguarda com apuntava un parell de cartes enrere no es va acomplir, per desgràcia. Va haver d'estar

⁵³Un bastiment és un vaixell.

en peu de guerra, lluitant per les forces republicanes que van aconseguir guanyar unes quantes posicions al front de Granada durant el mes de maig. Malgrat no haver-hi baixes per la seva part, després del combat, les condicions no eren gens bones, com afirma en Salvador amb el seu cas, tenint un dit trinxat; tot i que vol treure'n ferro per no fer patir a la família.

“Me dispensará si hago la letra mal pero sabrá que hemos entrado en combate y les quitamos 4 o 5 posiciones y les hemos hecho unas cuantas bajas al enemigo y nosotros sin novedad y ninguan baja (...) Y tengo medio dedo de la mano derecha hecha una alcachofa, me saltó del dedo del medio como a mi madre del dedo pulgar pero no es nada, pronto estará curado.” (37)

A mesura que van passant les hores, els dies, les setmanes, els mesos i veu que la situació no canvia —o canvia molt poc— l'optimisme que abans tenia es va esvaint enmig d'un mar de realisme que l'impregnà. Ha perdut l'esperança —que havia tingut amb les madrilenyes— de poder marxar del front, van passant els dies i la rudesia no només segueix, sinó que va en augment. Fets com el que explica al final del paràgraf, en el qual repartien roba però no n'hi havia de la seva talla afegeix dramatisme a una situació, ja de per si, complicada. L'estat físic que explica, per la falta de menjar i aigua, fa feredat.

“(...) estoy aburrido y nervioso, ya he perdido todas las esperanzas que tenía de salir de aquí, ya no se deben acordar de mía aquella gente y por aquí igualmente ya he perdido la ilusión de marchar, estoy neguitoso, no como ni bebo esperando algo al nuevo día pero nunca viene nada, de pensar nomás quedará piel y hueso. Este día nos dieron ropa, un capote, un mono, una manta y unos zapatos que para mí no había todos eran cortos y esto a mí más me desilusiona (...)” (37)

És per això que quan rep menjar des de casa l'alegria és immensa. Ho sent. Ho reflecteix. Ho diu. I ho agraeix.

“Sabrás que ya he recibido el paquete que me mandasteis y ya estoy contento del que había porque había días que no comía nada de esto.” (38)

En passar aquests dies més crus, afortunadament s'obre un període de tranquil·litat, un major asserenament a l'hora d'escriure. Se'n va al poble de Colomera (a poc més de vint kms de Granada) a reposar en cases on els acullen i els alimenten. Ell està —com no podia ser d'altra manera— amb l'inseparable amic de la Ràpita. Les últimes cartes que ha escrit fins a aquest moment (36, 38 i 39) són més curtes —ho fa en targetes postals de campanya— que les que feia d'antuvi, això s'explica lògicament

pel cansament que ha sofert. Es nota, sobretot, en la carta que fa des de Colomera que ja torna a ser més extensa, gràcies al descans.

“(...) salud les deseo como la mía es buena por ahora sin novedad y con mucha tranquilidad (...) Sabrá que mañana vamos al pueblo a descansar y sube la otra compañía aquí donde estamos nosotros.” (39)

“Sabrà, madre, que por aquí hay tranquilidad (...) estamos en Colomera 15 días a descansar. Sabrà, madre de mi alma, que nos repartieron casas, y estoy junto con el de la Rápita en una casa, una familia muy buena, son marido y mujer y un niño como el Enric, el matrimonio tienen 27 años cada uno y son muy buenos y se quieren mucho, todas las mañanas nos dan una taza de leche con pan tostado y después de comer y cenar igualmente y hasta quieren que se quedemos a comer, dormimos en dos colchones la mar de bien (...)” (40)

No falta en quasi cap carta aquell moment de nostàlgia, amor i enyor — sempre recíproc — cap a la família que fa mesos que no pot veure per culpa de la fatídica guerra. Amb l'esperança sempre de poder tornar a casa seva, a Baix a Mar, a Torredembarra, a Catalunya.

“(...) no hay ningún día que no os mire a todos y cuando estoy en la trinchera siempre las estoy mirando y besándolas todas y con la lágrimas en los ojos (...) A ver cuando va a ser, madre, que nos podamos ver juntos sentados en la mesa y felices y con salud y alegría y que la podemos disfrutar.” (40)

D'ençà que està establert a la casa de Colomera (finals de maig) podent reposar, sembla que el paisatge personal millori substancialment. Ha tingut oportunitat de treure's la barba, fent-ne broma amb els amics, i físicament ja es troba més estable que temps endarrere en què deia que quedaria amb la pell i l'os; fins i tot s'aventura a fer broma sobre la quantitat de menjar —entre el que li donen la família de Colomera i el que li envien de Torredembarra— que ingereix. A més, el tracte que reben per part de la família acollidora és exquisit.

“(...) estoy bien de salud, me quité la barba y mis amigos me dijeron que estaba gordo, me pesé en una báscula y peso 73 kilos, la suerte de comer otras si estoy gordo padre entre los paquetes que me mandan y lo que compro que el dinero no me sabe mal gastarlo para comer y ahora en esta casa que estamos siempre bebía leche a toda hora.” (41)

“Estamos muy bien, nos lavan la ropa y por las mañanas y después de las comidas nos dan leche que la tienen a granel y son más bellas personas y nos quieren mucho y nosotros igualmente, ves si nos quieren que este día estamos de guardia en un puente y nos llevaron la leche ahí com pan tostados y ya te digo estamos bien.” (43)

Un fet curiós i alhora ben natural és que quan escriu al seu amic Vicenç (en Salvador Ricart ho escrivia amb s final i, en canvi, al sobre ho posava en castellà, Vicente), a part de canviar al català, en el contingut s'observa un altre to més desinhibit sobre els aspectes més quotidians que viu. Parla, sobretot, de noies.

“Ara estem a descansant en el poble 15 dies, aquí en el poble està ple de pagesos y hasta els més perduts tenen una xicota per passar el rato, (elles) es moren pels mariners i naltros (...) i vam ballar uns quants vals i quan venia el bo vam haver de plegar.” (42)

Més endavant, un fet que havia explicat en una carta anterior, l'accident sofert al dit, remarca que ja se li està curant, que en aquest sentit s'està produint una evolució positiva i que no pateixin per això. A més a més, si hagués estat quelcom de gravetat, ja hauria demanat permís per anar-s'ho a curar a Tarragona i, en conseqüència, poder veure la família.

“Hermana, esto del dedo no es nada, casi lo tengo curado y no es de ninguna bala, y no paséis ansia que no es nada. Que si hubiese sido algo ya hubiera pedido permiso para irme a curar en Tarragona.” (43)

“(...) sobre el dedo pues, padre, no pasen ansia que no es nada ya casi lo tengo curado y no me priva para nada y no padezcan por eso.” (44.1)

Aquella barqueta que havia fet durant les estones de guàrdia per al seu germà ja ha arribat, abans del juliol, a casa. En Salvador s'alegra només de pensar que content devia sentir-se son germà petit, l'Enric, en rebre-la.

“(...) que contento debía estar el Enric al ver la barca, verdad (...)” (43)

Els moments de desinformació —que generen intranquil·litat— són ben presents al front i així ho plasma en Salvador. A més, com ja havia deixat caure anteriorment, la manca d'esperança i la dura realitat colpeix en el seu dia a dia i ja no fa gaires plans de cara al futur. Veu que la situació difícilment canviarà, mentre va relatant els moviments que fan.

“Padre, aquí no se sabe nada del relevo y ya le dije en otra carta que no pienso en nada de eso porque ha perdido las esperanzas hasta ahora lo había creído pero ahora no.” (44.1)

“Padre, esto que me pregunta de donde teníamos que ir si íbamos todo el batallón o mi compañía, pues teníamos que ir todos pero ahora no hay nada de lo dicho. Y esto que me dice de que si somos nosotros solos de marinos en el frente, pues sí somos nosotros solos, pero todos los que tenían destinos los han sacado (...)” (45)

L'escassetat generalitzada dona lloc a una **situació d'austeritat econòmica** extrema en la qual les despeses només són generades pel que era imprescindible. L'autor de les cartes, com era previsible, així ho fa (i encara més venint d'una família humil).

“Esto que dice que no malgaste el dinero pues padre, usted ya sabe como es la guerra que todo va muy caro (...) me he tenido que comprar 2 pares de alpargatas⁵⁴ (...) nomás me gasto para lo que me hace falta.” (44.1)

Es lamenta d'allò que li ha tocat viure, per dissort. Aquelles casualitats, que t'encaren a una vida difícil. Cruesa. Una vida desafortunada en què hi ha pertot arreu la guerra.

“(...) ves que año ha tenido que venir la guerra, nací en guerra⁵⁵ y hago el servicio en guerra (...)” (44.1)

“(...) cuanto siento no poder estar a vuestro lado ahora que es el mejor tiempo (...) tener que estar aquí por culpa de cuatro canallas (...)” (44.2)

Relata, també, a les cartes les accions que duïen a terme des de la trinxera republicana al flanc de Granada. En Salvador va quedar-ne impressionat.

“Padre, este día los aparatos de ametrallar en las trincheras, nunca había visto una cosa igual, eran los nuestros que ametrallaban al enemigo.” (44.2)

Encara que no podem llegir les cartes que el pare, Pau Ricart, li enviava al seu fill, Salvador; deduïm a través de les respostes que li donava nombrosos consells militars. En Salvador diu que el seu pare va ser a Àfrica, molt probablement, va participar en la Guerra del Rif (1920-1926) —que va enfrontar el regne d'Espanya i la República Francesa contra la República del Rif—, ja que coincideix amb la seva etapa de joventut i, per tant, de servei militar.

“Padre, le doy muchas gracias por las mil observaciones que me hace, porque usted ya sabe de todo esto de la guerra que usted que lo pasó en el África.” (45)

El pare es preocupa, no només de son fill, sinó que també de la situació del front en què està involucrat. Pregunta, li demana informació i se n'informa. Ho veiem en les respostes del Salvador, com relata la seva posició en el si de l'exèrcit republicà.

“Padre, esto que me dice de cuantos Batallones somos en el frente pues somos nosotros solos (...) ahora ya estamos en las trincheras al lado de donde estábamos

⁵⁴De les alpargatas, en català, en diem espadenyes, molt nostrades.

⁵⁵Va néixer el 1916, quan succeeix la Primera Guerra Mundial (1914-1918).

antes y por ahora sin novedad y yo estoy bien, padre (...) este día nos dieron careta contra gases, son caretas francesas.” (46)

“Padre estamos en las mismas trincheras de antes y no pasan ansia que por hoy estoy bien.” (47)

Segueix informant de l'estat del front, sense que hi hagi gaires variacions ni novetats, de moment. La dura monotonia de la guerra que, òbviament, cansa físicament i mental.

“Sabrá padre de estamos en las avanzadillas de donde estábamos antes y por ahora estoy bien y aquí no tenemos de cambiar en ningún sitio.” (48)

“Por aquí sin novedad y yo estoy bien.” (49)

“Por aquí sin novedad y yo estoy bien, pero aburrido y fatigado de tanta guerra, y no sé cuando va a terminarse.” (50)

“Por aquí sin novedad alguna (...) todos los días tenemos visita de la aviación pero sin resultado alguno, tienen mucho miedo de bajar a los montes porque los zumban de abajo.” (51)

Sabem que segueixen en **contacte amb el poble i la casa on els van acollir**. De tant en tant hi anaven a fer els encàrrecs que els havien encomanat, els vilatans ajudaven molt als qui eren a les trinxeres. La família acollidora d'en Salvador, malgrat no lluitar a la guerra, també els va tocar la desgràcia de ben a prop, se'ls mor un fill —que en Salvador fins i tot va arribar a veure— poques hores després de néixer; desgraciadament era un fet habitual en aquella època.

“Hermana, este día fui al pueblo a buscar ropa limpia en la casa que dormíamos yo y el amigo de la Rápita y el día antes habían tenido un hijo y al cabo de 4 horas murió. Yo todavía lo vi, parecía un sol de guapo, pero tuvieron mala suerte.” (50)

Cal destacar que les cartes 47, 48, 49, 50 i 51 són més curtes que la resta, fet que ja havia passat abans. Denota la fatiga que en Salvador tenia des del front (ja ho explica ell mateix, també), només hi explica el que era essencial (el seu estat, el que ha fet i la situació al front de guerra) i dona records a la família i als amics.

L'última carta que tenim constància del Salvador enviada en vida és la número 52, amb data 2 de juliol del 1937, enviada al seu pare, com la immensa majoria de cartes. En aquesta parla de pesca (com en moltes altres), contesta allò que el seu pare li ha explicat des de Catalunya, exposa la intenció d'enviar diners i hi explica el seu estat i el del front, a part de la desesperança i el desànim. Vaja, sense diferir de les altres cartes.

“Me alegraré que al recibo de esta se encontraseis con la más perfecta salud como la mía es buena. Padre, no se preocupe de que si el tío hace 20 y 30 duros en las nansas (...) mi intención es que cuando cobramos este mes de enviarle 750 pts (...) como ya le dije que no creía nada hasta que lo viera pues no ha venido el relevo y seguro han dicho hasta Setiembre no vendrá, estoy fastidiado que no se lo puede creer.” (52)

Ara bé, hi ha un parell de novetats respecte a les cartes anteriors: demana que el vagin a veure a Granada (segurament ja no tenia bons auguris) i sospita que li ha passat alguna cosa a sa mare (això últim ho pregunta en un marge superior del full).

“(...) padre y ojalá que me vengan a ver pronto, me gustará que sepan lo que es todo esto lo bueno y lo malo (...) Como es que no me escribe mi madre ya le he dicho en 2 o 3 cartas que temo que no le haya pasado algo y usted no me lo quiere decir, pero mejor que no sea nada pero no me dan ninguna razón de ella.” (52)

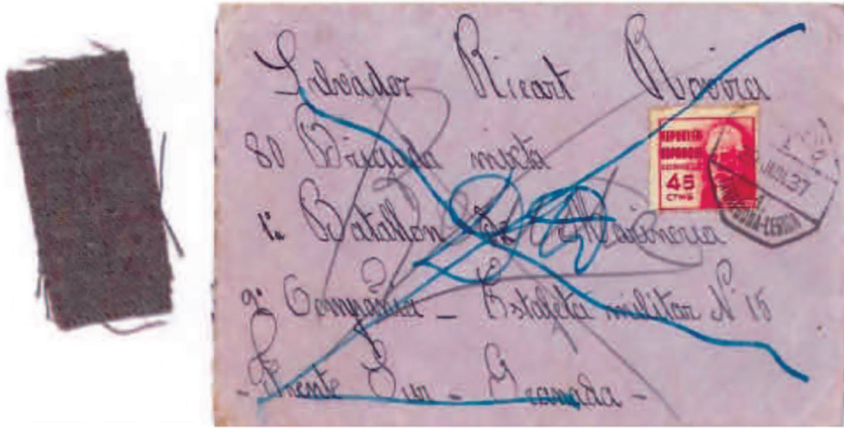
5.2 Cartes retornades (cartes 53-54).

Per concloure, en la nostra documentació hi tenim un parell de cartes enviades des de Torredembarra cap a terres andaluses que no van arribar mai al seu destinatari, ja que en **Salvador Ricart** havia mort assassinat al front. Són les cartes número 53 i 54, la primera del 28 de juny del 1937 i la segona del 9 de juliol del 1937. Les escriuen els seus pares, Antonia Rovira i Pau Ricart, respectivament.

En aquestes circulars, els pares, hi relaten la vida marítima del barri, s'informa de l'estat de salut de la família i amics, li preguntaven com estava i hi responen les qüestions que el jove formulava. A part de la part més rutinària, en la carta número 53 hi ha un detall important: la seva mare li envia un petit tros de tela referent a un retall de pantaló, una altra manera d'estar en contacte. Poder-se tocar indirectament.

“Hijo, de lo que dices de los pantalones pues tu padre ya te lo decía en otra carta, pues son casi dos dedos más largos y de anchos 60 centímetros que ya no se abren más anchos están muy bien los de lana. Aquí te pongo este recorte para que lo veas, son muy bonitos (...)” (53)

En arribar les cartes al front de Granada i veure que el destinatari havia mort, eren **retornades guixant la direcció a l'anvers del sobre, com a senyal.**

Retall de roba i sobre

Sobre de la carta número 53. Retornada.

6. ESTUDI LINGÜÍSTIC DE LES CARTES.

El primer que cal destacar és la llengua utilitzada en la redacció de les cartes: totes són escrites en llengua castellana exceptuant el primer telegrama que envia al pare i una carta que envia a l'amic Vicenç Rovira (del qual sabem que s'ha promès amb la seva germana Teresa) que són en català, la seva llengua materna:

"Pares, sabreu que he arribat bé a Cartagena i és estrany. Bé, per ara res més, adios.

Salvado" (1)

"Apreciat amic: salud et desitjo com la meua és bona. Amic tot segueix igual per aquí i estem bé per ara (...)" (42)

A més, la carta número 6 datada el 9 de gener del 1937 té un afegitó en català.

“No trobeu estrany l’enviament de diners a San Javier perquè aquí on soc no es pot enviar. Salut!” (6)

I la carta 50, de l’1 de juliol del 1937, també conté un fragment la seva llengua, la catalana.

“(…) y le dirás si no va llevar las nansas y calar palangres en la Torre que què diu el Quimet que fa que no em diu res me sembla que deu estar espantat no és així.” (50)

També veiem que, en alguns casos, tot i que el cos de la carta era en castellà, es referia a la terminologia marítima amb l’expressió o mot català, ja que és el que tenia adquirit i era la seva llengua materna. Per exemple, diu “verat” en comptes de “caballa”, el seu equivalent en castellà.

“Dirà al Enric si quiere venir a pescar al verat (...)” (45)

No és estrany que utilitzi el castellà per escriure les cartes, atès que aquesta era la llengua que havia après a l’escola, imposada en la dictadura de Primo de Rivera (1923 – 1930). No és fins a l’Estatut d’Autonomia de Catalunya del 1932 quan s’introdueix l’ensenyament del català i en català en tots els nivells de l’Ensenyament. El Salvador Ricart va anar a l’escola del Patronat Antoni Roig, de Torredembarra, tal com es veu en la fotografia⁵⁶.

6.1 Puntuació.

En el redactat de les cartes es pot observar una absència dels signes de puntuació, la qual cosa dificulta, de vegades, la interpretació

de les frases. Només en alguns casos, el remitent utilitza algun punt i seguit i algun punt i a part.

⁵⁶COMES i NOLLA, Gabriel: El patronat Antoni Roig i l’ensenyament a Torredembarra (1886-1935), El Mèdol Fòrum (1992), pàg. 126.

6.2 Normativa ortogràfica.

Tot i que la redacció dels escrits és bona en relació a l'estructura sintàctica de les frases, cal destacar que, ortogràficament, en Salvador Ricart comet algunes faltes d'ortografia molt habituals en aquella època:

- *No fa ús dels accents en aquelles paraules que n'haurien de dur.*
- *La lletra h, pel fet de no representar cap so, apareix en determinades paraules quan no hi hauria d'anar ("hos mandaré", "haquí") i també passa a l'inrevés ("an dado", "aciendo").*
- *No en són molts, els casos, però de vegades ajunta dues paraules com si es tractés d'una sola ("ami", "me alegrado").*
- *També presenta vacil·lacions en les grafies b/v ("binieses", "a beses", "Venalua").*
- *Utilitza la grafia s en comptes de la ç ("Vicens").*

6.3 Fonètica.

En aquest apartat, la característica més rellevant és conseqüència d'escriure amb una llengua que no és la seva: el català no té el so fricatiu dental sord [θ] (zorros, conozco, certificado) i el tradueix en un so fricatiu alveolar sord [s]. Quant a grafia es veu per la substitució de la lletra z per la s ("sorros", "conosco", "sertificado").

És curiós també, com escriu el seu propi nom: hi ha cartes en les quals signa amb Salvador acabat amb r i en d'altres trobem l'absència d'aquesta lletra, ja que no correspon a cap so.

6.4 Morfologia.

Destaquem la utilització dels pronoms personals usted i ustedes quan es dirigeix als seus pares. En canvi, quan parla amb la germana o l'amic utilitza el pronom tú.

Generalment fa servir erròniament ell pronom personal se en moltes construccions, en les quals hi hauria d'anar el pronom de primera persona del plural nos.

"(...) cuando llegamos al frente y se cañonearon (...) " (44.1)

"(...) son muy buenos y se quieren mucho, todas las mañanas se dan una taza de leche con pan Tostado (...) " (43)

⁵⁷Vol dir que fa mala mar.

⁵⁸Significa donar avantatge intencionadament.

⁵⁹Fenomen meteorològic en què s'incrementa la velocitat del vent de manera sobtada juntament amb tempesta.

6.5 Lèxic.

Troblem moltes paraules catalanes en els redactats de les cartes. Recordem que els destinataris són persones molt properes a ell amb les quals sempre ha parlat en català: “vestits de marino” (10), “peix” (14), “la casa del cantó” (16), “cos de llana” (20), “la mar fa arrugas”⁵⁷(27), “jaure” (34), “estoy neguitoso” (37), “daremos peixet”⁵⁸(44.2), “grop”⁵⁹(44.2), “rai” (48), “la gana” (52)...

També en algunes ocasions fa una traducció a la seva manera de paraules catalanes cap al castellà: molt sovint escriu “nomás” com a traducció del només, o tradueix les expressions fer bondat per “hace bondat” (18) i fer tard per “ya has hecho tarde” (38).

En una de les poques cartes que fa en la seva llengua, el català, comet algunes errades comunes en la parla fruit de la ingerència de la llengua castellana. Utilitza “hasta” en comptes de fins i tot o “rato” enlloc d'estona (43).

També hi observem, en les cartes en català, alguns trets propis de la variant dialectal del català al Camp de Tarragona, per exemple “naltros” equivalent a nosaltres, molt emprat encara avui en dia (43).

Les comparacions són expressions molt vives en el llenguatge oral i un recurs freqüent. El Salvador també en fa ús d'algunes, les quals ens donen informació d'elements que eren vigents en aquella època. El protagonista de la pel·lícula Tarzan li serveix per comparar-se ell i els seus amics amb aquest personatge quan es troben per les muntanyes de Granada: “parecemos el Tarzán por estos montes”. Utilitza el símbol emblemàtic de París per fer una comparació amb l'alçada del seu germà “debes parecer la Torre Eiffel”. D'altres comparacions més comunes són “la casa debe parecer un palacio” (7) com a senyal de casa gran i “estaba temblando como la hoja de un árbol” (26) quan explica les seves pors i vol plasmar el seu tremolor.

Interpretem, per les seves cartes, que el seu pare li explicava com anava la pesca a Baix a Mar, barri marítim de Torredembarra. Ell, com a bon pescador, coneix la terminologia d'aquest món i així, sovint, parla de “nanses”, “pescando a la femella”, “batre a la doblada” (10). També utilitza un refrany del món pescador “nansa torta, peix porta” (52).

⁵⁷ Vol dir que fa mala mar.

⁵⁸ Significa donar avantatge intencionadament.

⁵⁹ Fenomen meteorològic en què s'incrementa la velocitat del vent de manera sobtada juntament amb tempesta.

“(...) nosotros no es así padre, él puede hacer saber hacer las nansas más que nosotros pero el pescado no lo mira hay el refrán que lo dice nansa torta peix porta y ya le digo no se apure y usted vaya tirando como el que hace, esto que me dice que si mi tío ha recogido (...)” (52)

Aquesta última expressió exemplifica que si es pesca molt de peix amb la nansa, aquestes acostumen a recaure cap un costat, i la nansa deixa la seva posició horitzontal. És a dir, una nansa torta significa bona pesca.

La gent de Torredembarra anomenem la nostra població amb el nom de La Torre, el Salvador també ho fa així diverses vegades.

S’ha de fer un comentari a part de la carta 51, amb data d’1 de juliol de 1937, que dirigeix al seu amic i promès de la seva germana Vicenç Rovira. Escriu en llengua castellana tot imitant la pronúncia andalusa. Recordem que ell es troba en aquestes terres: “Graná” (Granada), “aprecio amigo” (apreciado amigo), “cuidao” (cuidado), “argo” (algo), “vení” (venir), “Jua” (Juan), “er deseo” (el deseo). Al final de la carta ell mateix li ho diu.

“Te he escrito esta carta un poco en Andalusí porque aquí lo que meno se habla es el Catalán y el castellano.” (51)

6.6 Renoms i sobrenoms.

Si busquem la definició de renom al diccionari Fabra i al DIEC trobem “renom: nom afegit al nom d’una persona, especialment per a distingir-la d’altres del mateix nom”. Francesc de B. Moll, a Llinatges Catalans, observa “al costat del nom legalment únic, hi ha gairebé sempre un segon nom més familiar, aplicat per motius sentimentals (amor, odi, sentit de sàtira, admiració, etc.) que és el que anomenem sobrenom o malnom”.

La gent de Baix a Mar, com a la majoria de pobles, utilitzava molt poc els cognoms per tal de referir-se uns als altres i així ho trobem reflectit en les cartes del Salvador. La majoria de vegades, anomena els veïns per tal que els seus familiars els donin records. D’altres vegades els esmenta tot relatant alguna anècdota del poble o de la pesca.

Els renoms de Baix a Mar segueixen les pautes que Enric Moreu-Rey va establir al llibre Renoms, motius, malnoms i noms de casa:

Alguns fan referència

- Al físic: “el Negre” (9) o “la Isabel Cuas” (28).
- A la situació familiar: “Mercè de ca la tia” (15).

- A la relació amb un antropònim: “José Maria Marquet” (diminutiu de Marc) (15)
 - A la relació d’una associació: (cooperativa de Baix a Mar) “Anton del Juan de la Cooperativa” (15).
 - A la dedicació professional o ofici: “Paler” (els qui posen els pals per a treure les barques) (16) o “Fanaler” (el qui encenia els fanals de gas) (16).
 - A un altre familiar: “Joan del Policarpo” (6), “José de la Oleguera” (7), “José Leonor” (13), “la Feliça i la Quimeta de la Montserrat” (15), “José Cosme” (18).
 - A noms d’edificis: “Barraca” (7)
- Altres noms propis no necessiten cap mena d’especificació:
- Vicenç, Daniel, Álvaro, Agustí

I en alguna carta, esporàdicament, sí que esmenta el cognom:

- Queralt, Romeu, Novell (28)

Molts d’aquests renoms han sobreviscut al llarg dels anys, tot i que ara cada cop s’empren menys. Prova d’això és que quan es pregunta per algun d’aquests a persones grans del barri, els identifiquen. I fins i tot en alguna de les façanes de les cases resta el nom insígnia de la casa.

Cal Madelpó, n’és un clar exemple.

Façana del núm. 5 del carrer Tamarit a Baix a Mar (Torredembarra) amb el renom esculpit, “Cal Madelpó”.

“Darán muchos recuerdos a los que preguntan por mí y recuerdos a Vicens y su familia y a la tía y la padrina y la Isabel Cuas y Josep Olaguera y Josep Leonor y el Novell i a cal Madalpó (...)” (28)

6.7 Abreviatures.

Destaca, òbviament, l'ús de les abreviatures “V.” (usted), “Uds” (ustedes), “ctmos” (céntimos), “pts/ptas” (pesetas), “Klmtros” (quilómetros) y “Coppta” (cooperativa). En situacions com les que va viure era d'ajuda evident el fet d'economitzar el llenguatge.

6.8 Estructura formal de les cartes.

Quasi totes les cartes presenten una estructura semblant quant al seu redactat. Podem veure, en primer lloc, el destinatari de la carta acompanyat d'un adjectiu en grau positiu: *“querida hermana”* (16), *“estimados padres y hermanos”* (5), *“apreciados padres y hermanos”* (24), *“apreciat amic”* (42), o bé en forma de sintagma preposicional: *“A mi querida familia”* (29), *“A mis queridos pedres”* (36).

Tot seguit trobem el cos de la carta. Les primeres paraules són per desitjar que es trobin bé de salut i comentar que la seva és bona en la majoria dels casos.

“Querida familia, salud les deseo como la mía es buena por ahora.” (37)

“Queridos padres: salud les deseo al recibo de esta como la mía es buena por ahora.” (47)

“Querido padre; me alegraré que al recibo de esta se encontraseis con la más perfecta salud como la mía es buena.” (52, última carta enviada)

Després, al cos de la carta, la part més extensa, explica les seves vivències, les preocupacions o comenta el que li expliquen a les cartes rebudes.

Finalment s'acomia del destinatari i dona records a germans, familiars o amics.

“Darás muchos abrazos a mi padres y muchos besos al Enric. Se despide tu hermano que te quiere mucho.” (11)

“Daran recuerdos a mis amigos y familia y a la tía, a cal Bata i Genoveva y Pataca y barracón y Ernesto y los de a bordo, dará muchos besos a mis hermanos y ustedes reciban el corazón de su hijo que les quiere mucho y nunca les olvida y desea verles.” (23)

De vegades, s'acomia amb la paraula “Salud” i, després de la signatura afegeix algun comentari a manera de post data, però sense usar mai les abreviatures d'aquesta.

“Envíame sellos, padre, enviarme las cartas con la misma dirección.” (2)

“Escribe pronto.” (12)

“Se me olvidó decirles que me mandasen una botella de gasolina porque ya no tengo y este mechero gasta mucho, siempre queda seco. Padre, me parece que no tardaremos mucho en estar en Cartagena, dicen que el 19 de mayo nos marchamos y según dicen que sí iremos a las costas.” (29)

En alguna carta aprofita el marge superior o l'inferior del full per comentar quelcom addicional.

“Padre, esta carta la he escrito haciendo guardias debajo de un olivo porque hacía mucha calor.” (marge superior esquerre del full, 24)

“Sabrá padre que hay mucha miseria, estamos llenos de piojos, ya hemos tenido de hervir la ropa yo y mi amigo de la Rápita y uno de Tortosa.” (marge superior dret del full, 24)

7. LA PESCA A BAIXAMAR.

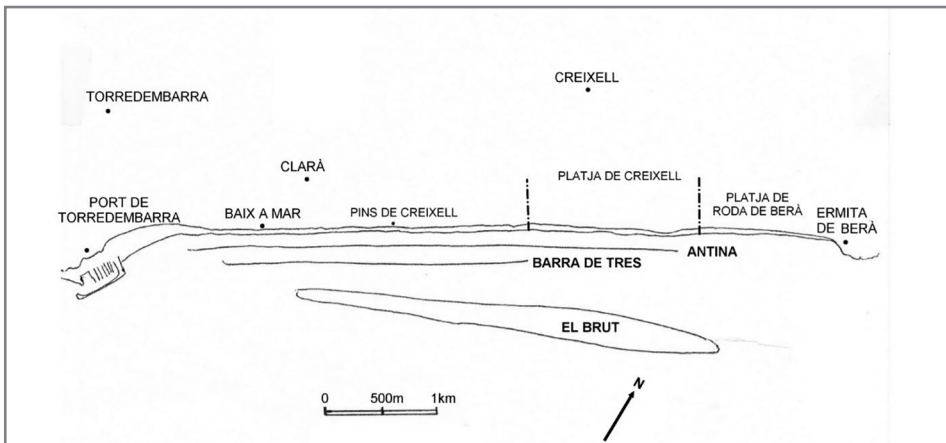
El Salvador Ricart era de Baix a Mar, el barri marítim de Torredembarra. Aquest era un barri pescador, que es troba a tocar de la platja i a una distància aproximada d'un quilòmetre i mig del nucli principal de la vila, anomenat Dalt la Torre. El fet d'estar situat una mica lluny del centre històric del poble i ser un nucli pescador li ha donat una fisonomia pròpia amb un tarannà singular.

Marcat en vermell la zona que ocupa Baix a Mar dintre del mapa de Torredembarra (Mapa de la “Via Michelin”).

El pare del Salvador, el Pau Ricart Sanz, destinatari de la majoria de les cartes que escriu el seu fill, era un dels pescadors del barri. Entenem que ell li explicava, a través de les cartes, el dia a dia del seu treball, les seves pesques, els seus guanys i els entrebancs amb què topava a l'hora de pescar.

A partir dels escrits estudiats, reconeixem, en primer lloc, dues zones pesqueres davant la costa de Baix a Mar: l'Antina, unes roques situades davant del barri, actualment localitzables perquè es troben a l'altura del Bloc (on fins fa poc hi havia l'escultura de l'Alfa i Omega), La Barra de Tres uns metres més endarrere i La Cantarera, roca situada davant del barri de Clarà (al nord-est del poble), a unes 32 brases de la costa. Les seves senyes per a orientar-se són: Montornès pels xiprers de la Bota i Muntanya de sant Joan (muntanya de Tamarit) pel cap del Roquer⁶⁰.

Principals roques de la platja de Torredembarra i voltants (mapa de "La platja de Torredembarra enfront de l'erosió", d'Iris Gual Figuerola).

Al llibre *Nanses, nansers i nansaires* s'explica que els llocs on els pescadors, com en Pau Ricart, agafaven més llagostes eren La Cantarera, Nas del Bou, el Frares i al Ferelló de 40, totes elles roques de la zona costanera de Torredembarra. Era freqüent pescar llagostes en aquella època⁶¹.

Quin tipus de pesca feia la família del Salvador? A començament del segle XX, al Barri Marítim, la principal activitat pesquera girava al voltant de la pesca d'arrossegament (també coneguda popularment com a pesca d'arrastros).

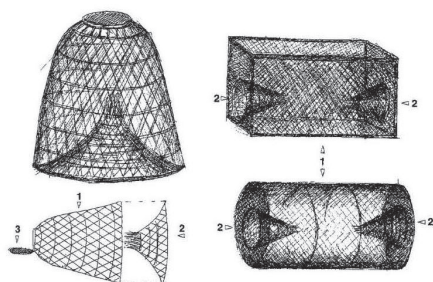
⁶⁰COMES NOLLA, Gabriel: La mar dels pescadors de Baix a Mar – Torredembarra (1950-1995); Centre d'Estudis Sinibald de Mar – Monogràfiques 11.

⁶¹COMES NOLLA, Gabriel: Nanses, nansers i nansaires – Torredembarra (1940-2005); Edicions L'Agulla, col·lecció L'Agulla núm. 2.

“Ya me dirás si han cogido pescado al arrastro (...)” (15)

També ho pregunta a la seva germana, sempre interessat per l'activitat pesquera que desenvolupen a casa.

“Ya me dirás si mi padre se gana la vida al arrastro (...)” (18)

Diversos tipus de nanses (eef.es/veus/nansa/)

l'libre esmentat anteriorment sobre les nanses, trobem una referència al pare del Salvador:

– *“Pau Ricart Sans. Nanser experimentat que anava sol a les nanses o acompanyat del seu fill Enric, que també sabia fer nanses, i com no, ensenyat per ell, amb un vot de rem i de vela de nom “Salvador”. Recorda que durant l'estiu, anaven amb les nanses de fora a pescar, fonamentalment bogues, xucles i mòlles, sent els seus llocs preferits per calar-les: Nas del Bou i Menjacordes. Durant l'hivern, feien servir les nanses de terra i les calaven principalment, al Brut d'Aviló. Cada dia, si el seu ofici principal, que era anar al llum a pescar peix blau, ho permetia, anaven al llum a llevar-les. A la mort del seu pare, l'Enric va continuar pescant amb nanses fins a l'any 1961, que va deixar d'anar a la mar i va entrar a treballar a la Pirelli.”*

Tinguem present un parell de detalls sobre aquest fragment, l'informant d'aquesta referència va ser l'Enric Ricart, el germà del Salvador i també fixem-nos amb el nom de la barca, Salvador, dedicada clarament al seu fill ja difunt.

En les cartes del Salvador el desig i l'enyorança de poder anar a les nanses es reflecteix de manera clara.

“Tanto que me gusta ir a la nansa de la boya.” (44.2)

“Padre, si ahora estuviese aquí yo y hubiese esquer, con 12 nanses haríamos todos los días 14 duros.” (44.2)

“Padre, lo siento no poder estar ahora a su lado para ir a la nansa, ve usted me dice que hizo 23 duros en esta semana.” (45)

L'època idònia per anar a pescar amb nanses era durant la temporada d'estiu, es llançaven al capvespre i l'endemà al matí eren recollides per recuperar el peix atrapat. L'habitual era que a començaments de setembre es plegués d'anar en aquesta pesquera.

Com es feien les nanses? Cal destacar el material emprat: el jonc, una planta herbàcia perenne, de 50 a 150 centímetres d'alçària de tiges cilíndriques i que creix en zones humides. Els joncs utilitzats pels nansers de la Torre es collien en diferents llocs: els Muntanyans, davant de l'estació de tren, a Creixell, a Tamarit i a la Torre de la Móra. Aquest últim lloc era un dels punts predilectes dels pescadors de Baix a Mar per anar a fer-ne, per la qualitat i la quantitat⁶².

El Salvador pregunta sobre això al seu pare, des del front estant. S'hi interessa.

“Padre, que no hay mucho junco este año en la Móra, porque todos los años ya lo teníamos en casa medio seco.” (45)

Sembla que el problema no és el material ni la seva qualitat, sinó la quantitat per un sol home.

“Padre, esto que me dice que este año hay mucho junco y que usted fue el primero y trajo un fajo de 6 arrobas, pues hace bien de no ir más porque yo también veo que es muy pesado por un hombre solo.” (48)

Un canvi significatiu que va suposar un avenç en el tipus de pesquera es va produir amb la introducció de la pesca a l'encesa o pesca de llum, a partir dels anys 20 a la costa tarragonina. Consistia en anar a pescar de nit amb fanals (segons fonts orals consultades de gent del barri, col·loquialment eren coneguts per la marca, Petromax) potents per, així, atraure el peix i poder recollir-los dintre de les nanses. Principalment, el peix que es capturava amb aquesta pràctica era la sardina. El pare d'en Salvador era encenaire —així es coneixia a la gent que pescava a l'encesa—, com mostra la preocupació del fill per si en pesquen des de les primeres cartes.

“Apreciados padres y hermanos: ya me diréis si recibisteis el telegrama y la carta que os mandé y si cogéis sardines, lo menos me parece que hace un año que no he visto ni una.” (3)

⁶²COMES i NOLLA, Gabriel: *La mar dels pescadors de Baix a Mar – Torredembarra (1950-1995)*; Centre d'Estudis Sinibald de Mar – Monogràfiques 11.

Més endavant també fa un parell de referències a la sardina i els guanyys. Arrelament robust amb la mar.

“Me causó mucha alegría al leer que ya empezais a coger sardinas y de que se ganó 18 duros en un día.” (28)

“A ver si cogen sardinas y me pueden decir que han ganado 40 duros en la semana.” (34)

Cal destacar que quan es referien als guanyys de la pesca ho feien en duros (un duro equivalia a cinc pessetes) i, en canvi, quan el Salvador comenta el que cobra en la seva estada al servei, parla de pessetes. Aquesta circumstància no és extraordinària, ja que, no debades, la pesca és un ofici de tradició.

“Este mes hemos cobrado 320 pesetas y me gustaría estar en casa para dárselas a mi madre.” (37)

Altres referències que trobem són sobre la pesca del verat, peix de coloració blavosa fosca a dalt amb el ventre blanc, fa entre 25 i 45 cm de llargada i pot arribar a assolir 4,5 kg de pes⁶³.

“Dirá al Enric si quiere venir a pescar al verat (...)” (45)

O la pesca al volantí (al volantín en castellà) és un dels mètodes amb tradició i consisteix a llançar els aparells de pesca per sota de l'embarcació i intentar que els peixos mosseguin els esquers⁶⁴.

“A ver si algun día tendrán un disgusto si está demasiado ciego por ir a pescar al volantín, padre algún día tendría que atarle una pescado que tendría mucha alegría i dile que el Padri cuando venga le pegará si es malo, y dile a ver si coges un pez muy grande Enric.” (27)

Un altre mètode pesquer comú aleshores era la pesca de la femella. En l'assaig Bodegó amb peixos dins l'obra Aigua de mar, OC. Vol. 2, pàg. 34, Josep Pla fa una brillant descripció d'aquesta modalitat: “Doncs bé: en aquest temps de les calmes, s'agafa una sípia femella, se la lliga a un cordill i s'arrossega lentament l'animal, des d'un gussi⁶⁵, pels paratges de sorra i algues de les platges, a fondàries –com a màxim– de dos o tres metres. La femella ha d'ésser viva i la velocitat del bot ha d'ésser imperceptible per crear la il·lusió de la llibertat de moviments de l'animal. I de sobte es

⁶³Descripció segons el web especialitzat depeces.com.

⁶⁴Descripció de la tècnica al volantí segons cuadernodepesca.blogspot.com

⁶⁵Un gussi és un tipus d'embarcació d'un mida reduïda.

presenta aquest espectacle: es veu sortir de l'espessor d'una mata d'ictínies⁶⁶, aparèixer per la cresta d'una petita duna submarina, de la gruta d'una roca, una sípia mascle, la qual, dominada per la més inconscient i cega de les passions, s'abraça frenèticament a la sípia femella..." Doncs en la correspondència, en Salvador Ricart, també fa referències a aquest tipus de pesca més exòtic, la pesca de la femella.

"(...) me gustaría ahora estar al lado de ustedes, ahora que viene el tiempo para recrearnos pescando a la femella." (13)

El febrer del 1937 el Salvador s'alegra molt que el seu pare hagi comprat un motor per a la barca. El fet d'anar amb motor els ajudarà en el seu dia a dia i el Salvador li pregunta on el col·locarà, si a proa o a popa. La barca no es troba en gaires bones condicions, atès que ell mateix comenta que si el posen a popa s'haurà de repassar la coberta perquè fa aigua.

"Sabrá, padre, que he tenido una alegría muy grande al leer que había comprado el motor de Fité y de que no es muy caro por 150 duros, está bien comprimido." (10)

Per això, més endavant, el pare li deu comentar que tenen la intenció de comprar una barca nova i en Salvador, des de Granada, en fa esment.

"(...) cuando tengamos bastiment nuevo y el motor ya veremos como irá todo." (44.2)

Finalment, acabem aquest apartat de la pesca, recollint una de les aficions del Salvador: construir barquetes de fusta com a ornament. Alguns pescadors de barri, també a Baix a Mar, en van ser veritables artesans.

Explica a la família que està fent una barqueta de fusta, un cop més mostra el seu lligam amb la mar i el món mariner. La fa per al seu germà petit Enric en les estones lliures de guàrdia.

"Padre, a ratos que estaba en la guardia he construido una barca de arrastro como las que hacía en casa y todos hacen ahora, cuando venga la llevaré para el Enric." (28)

"Dirá al Enric que he hecho una barca de motor como la que tiene aquí en casa." (29)

A través de les cartes es veu clarament l'amor que sent en Salvador per la pesca. Ell havia anat amb el seu pare a pescar i ara, lluny de la seva terra i ple de patiments, enyorava aquest món. I també troba a faltar el fet de no poder menjar peix, fins i tot hi somnia. Està molt content quan el pare li diu que es van guanyant la vida i que la pesca va bé, aquests detalls li donen ànims per tirar endavant.

⁶⁶Ictínies o actínies són també coneguts com a tomàquets de mar.

L'angoixa i tristesa de no poder ajudar el seu pare s'evidencia en més d'una carta. El somni de poder tornar a pescar davant les costes de Baix a Mar, sigui a l'Antina, a la Cantarera o mar enllà no es podrà realitzar, per desgràcia.

8. CONCLUSIONS.

Durant tota la història de la humanitat s'han produït nombrosos successos amb les consegüents múltiples històries personals. Algunes molt conegudes, en canvi, altres per conèixer.

En aquestes línies hem pogut conèixer-ne una d'interessant, la d'en Salvador Ricart Rovira, que ha transcorregut arreu de la península Ibèrica durant els anys 1936 i 1937. Una persona apassionada, que en tot moment va pensar en els seus éssers estimats, amb una vida captivant, en alguns moments amb esperança, però finalment trista, desgraciadament.

Després de realitzar el treball podem afirmar que hem assolit la majoria d'objectius marcats en el prefaci: contextualitzar la situació política, aprofundir en el coneixement de la guerra (sobretot en els punts concrets de Cartagena i Granada), saber-ne les causes, viure de primera mà la guerra a través de les cartes, prendre consciència de la magnitud dels fets, explorar en com eren les relacions interpersonals, conèixer les relacions entre la família i combatent, analitzar-les, saber el funcionament del servei militar i, sobretot, conèixer aquesta història personal.

Finalment hem arribat a les conclusions següents pel que fa, en primer lloc, a la recerca i, en segon lloc, en els mètodes emprats.

8.1 CONCLUSIONS CARTES DE GUERRA: SALVADOR RICART ROVIRA.

Respecte al treball de recerca i la història del Salvador Ricart Rovira que hem pogut llegir en les cartes i a través de la investigació podem extreure unes quantes conclusions transcendents.

El més important és que hem conegut amb profunditat la seva vida, sobretot, el període en el qual fa estança a Cartagena durant el seu servei militar i, després, lluitant al front a prop de Granada. Seguint de manera cronològica, a través de la correspondència, els fets més destacats de tot allò que relata, a més de la prèvia contextualització necessària per donar-hi forma.

El punt principal que podem concloure sobre en Salvador és que era un jove que estimava molt a la seva família i amics. Humil i generós, s'intueix gairebé a cada paràgraf que escriu. En cada carta hi ha aquelles línies —normalment cap al final del full— en què dona records, envia petons i abraçades i pregunta com estan. Són nombroses les mostres d'això que hem llegit en aquestes pàgines i, fins i tot, les que es poden llegir entre línies de manera indirecta.

Sabem, també, que era un noi afable i bonhomíós per la relació que establia amb els companys. El gran exemple d'això és quan explica que a la Base Naval de Cartagena hi va fer uns amics que, des del front estant, enyora i pateix per la seva situació, també afectats per la guerra. A Granada, relata com teixeix una robusta amistat amb un altre soldat català com ell, ho explica apassionadament mostrant un nexa potent d'unió mútua.

Alhora que —relacionat de manera directa amb qui estima— troba a faltar el seu poble, Torredembarra; la calidesa de la platja de Baix a Mar. El fet d'haver passat uns anys de la seva vida (infantesa i joventut) en un determinat lloc de manera agradable fa que, amb el contrast de Granada que ho associa amb la guerra, enyori encara més del que podria semblar el seu lloc d'origen, el paisatge i el clima. D'una banda també trobem abundants referències a la pesca, l'ofici familiar que enyora i estima, malgrat no ser una feina fàcil (ni segurament gaire ben remunerada econòmicament). D'altra banda hi ha les seves aficions, moltes de les quals està privat de fer-les per la situació en què es troba, però que aprofita la mínima ocasió per gaudir-les, com es el cas del cinema quan està fent el servei militar.

Malauradament, la guerra l'agafa fent el servei militar i això provoca que, més tard, sigui traslladat al combat. El tempo de la guerra el va perjudicar si no hagués fet el servei militar potser no hauria estat cridat a combat i, en cas d'estar-ho, hagués lluitat més a prop de casa. Juntament amb altres companys, des de Cartagena, es manté pendent de rebre ordres de part dels comandaments republicans, fins que és traslladat a les trinxeres a Granada, on lluita per mantenir la República.

Els primers dies de batalla, òbviament, són molt durs a causa de la inexperiència, es nota sobretot amb la cruesa de les cartes en les quals la paüra es manifesta per totes bandes. Hi deu haver poques coses tan difícils d'aguantar físicament i mental com haver d'estar disparant als altres i mirar de no rebre cap tret o bomba per poder sobreviure, la vida pot dependre de

segons o de centímetres. Tot i que després va adquirint pràctica i ja no és un principiant, el fet que la guerra segueixi i res no canviï l'afecta moralment de manera negativa. Veu les penúries que sofreix, fam, malalties i les morts de companys amb què carrega; d'aquesta manera prosseguir, tirar endavant i combatre amb la fermesa necessària no és gens fàcil.

La guerra té una forma semblant per a tots els soldats. No són unes històries i sensacions diferents per a cada individu, més aviat, són paral·leles i fets complementaris. La mostra és que molts dels fragments de les cartes en què Salvador Ricart narra el seu dia a dia a les trinxeres resulten familiars i coincideixen amb el que explica George Orwell en el seu *Homage to Catalonia*, llibre en el qual explica les vivències personals com a soldat de la Guerra Civil al front, en aquest cas, d'Aragó. Per exemple, coincideix en els sentiments de por, gana, i fred quan diu: "La guerra significaba para mí proyectiles silbando y fragmentos de acero saltando; pero por encima de todo significaba barro, piojos, hambre y frío. Es curioso, pero el frío me atemorizaba más que el enemigo (...) incluso me había despertado de noche pensando en el frío de las trincheras, las alertas durante los amaneceres neblinosos, las largas horas del turno de guardia con un fusil congelado, el barro helado metiéndoseme en las botas. Confieso que también me asaltaba una especie de horror (...) "⁶⁷. També resulten familiars altres línies en què parla dels elements quotidians i la part més banal —que no per ser banal deix de ser dura— de la guerra: "El cuartel entero se respiraba el caos y la suciedad en que los milicianos sumían todos los edificios que ocupaban y que parece ser una consecuencia inevitable de las revoluciones"⁶⁸. Situacions deplorables i inhumanes que cap individu voldria viure ni en el pitjor dels malsons.

Un altre aspecte a destacar és la invisibilitat del català a l'hora d'escriure, atès que el seu període d'escolarització i aprenentatge d'en Salvador coincideix amb la dictadura de Primo de Rivera (1923 – 1930), moment en què s'imposa el castellà i el català és totalment perseguit⁶⁹. L'anomalia de no poder escriure en la llengua materna s'explica pel context polític en el qual Catalunya està subordinada a l'Estat espanyol.

⁶⁷ORWELL, George: *Orwell en España: Homenaje a Cataluña y otros escritos sobre la guerra civil española* (2003) Tusquets Editores SA. Pàg. 83.

⁶⁸ORWELL, George: *Orwell en España: Homenaje a Cataluña y otros escritos sobre la guerra civil española* (2003) Tusquets Editores SA. Pàg. 74.

⁶⁹ROIG I ROSICH, Josep M^a: *L'impacte en el món cultural (de la Dictadura de Primo de Rivera)* (1984) L'Avenç. Pàg. 70-71.

També cal emfatitzar la importància de poder comunicar-se amb la família, una via de calidesa en moments extremadament freds. En aquest cas, l'única manera de contactar amb casa era mitjançant la correspondència (que sovint estava subjecte a la censura), l'enviament de cartes; aquí hi ha la importància de la figura del carter que feia la seva feina malgrat les dificultats òbvies amb què es topava per culpa de la guerra.

En darrer lloc, és necessari ressaltar la importància de conèixer la història, sobretot aquella que per cronologia i localització ens afecta més directament, com és el cas de la Guerra Civil espanyola (1936 – 1939). En siguem o no conscients, avui en dia aquests fets encara tenen un ressò considerable en la nostra societat, en l'economia i en la política. Sense conèixer mínimament el que va succeir durant aquells tres anys és impossible fer una diagnosi acurada de la situació —a diversos nivells— que estem vivint en els nostres dies. De la mateixa manera que és estèril intentar comprendre Europa sense l'impacte de la Segona Guerra Mundial, és inútil mirar d'entendre moltes coses que passen a l'Estat espanyol sense tenir en compte tot el que va passar en la guerra i, per extensió, en la postguerra.

8.2 CONCLUSIONS DE LA RECERCA

Finalment, també m'agradaria ressaltar conclusions de la recerca: quant als mètodes d'investigació i les hores de feina que han vertebrat el treball.

Personalment m'ha resultat un treball molt profitós pel que respecta a l'aprenentatge, no només dels elements explícits i teòrics del treball (Guerra Civil, servei militar, propaganda, etc.), sinó que també en l'àmbit d'emprendre una recerca des de zero (amb tot el que això comporta posteriorment). Cercar uns objectius a perseguir, uns dubtes a esvaïr, unes qüestions a respondre. I, a partir d'aquí, treballar picant pedra, anades i vingudes de la biblioteca a casa, hores remenant i llegint —amb més o menys profunditat— llibres, cerques endinsant-me en pàgines webs inhòspites i alhora interessants, temps per redactar una pàgina...

Hem comprovat que les fonts documentals —en aquest cas és escrita— són una vàlua indispensable quan volem saber o investigar la història. Encara millor, ha estat un privilegi tenir-les entre mans, quan disposem d'una font primària: poder treballar amb les cartes, documents de fa més de vuitanta anys, d'un testimoni directe de la guerra. A més, utilitzant les

fonts orals també hem pogut fer un bon seguiment concret de la història, especialment aquells elements de barri que difícilment trobarem en algun llibre.

Per concloure, cal destacar la importància de conservar la memòria històrica sense la qual ens veiem amb una part de la societat esberlada. Tenir constància de tot allò que ha succeït és un fonament sobre el qual podem construir un futur en què ja no s'albirin molts dels errors i mals passats i —esperem— del passat.

9. AGRAÏMENTS.

Voldria agrair, primer de tot, a la família i amics per la paciència i complicitat que han tingut amb mi en relació amb el treball, alhora són aquells que m'han donat suport i encoratjat per tirar endavant.

Menció especial per al meu tutor del treball de recerca que m'ha ajudat des del primer minut i sempre ha estat disposat a esmenar, suggerir i esmolar el text. Sense el seu assessorament i orientació la feina hauria sigut més feixuga. Li vull donar les gràcies per haver-me encaminat a fer un treball tan enriquidor com necessari.

Vull donar les gràcies a l'arxivera municipal de Torredembarra, Núria Canyelles, que en tot moment va estar disposada a ajudar posant facilitats en l'accés dels documents sol·licitats i per introduir-me el tema. També a la Judith Ricart, neboda d'en Salvador Ricart, que va cedir les cartes a l'arxiu i va col·laborar en la construcció de la part biogràfica així com en el préstec de les imatges familiars d'en Salvador Ricart i la cartilla militar amb els documents que conté. Com a totes aquelles persones —sobretot gent gran— del poble que, com a fonts orals, m'han permès dibuixar un escenari més precís sobre com era el barri als anys trenta.

Finalment, agraïment per a totes aquelles persones que globalment, i algunes de manera desinteressada, han filat la gran malla d'informació que tenim de la Guerra Civil a fi de conservar la memòria col·lectiva, ja sigui en llibres, blocs, estudis, etc.

10. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA.

Principals llibres consultats:

- ALARCÓN CABALLERO, José Antonio: *El movimiento obrero en Granada en la II República (1931-1936)* (1990) Diputación Provincial.
- BAHAMONDE MAGRO, Ángel (dir.); MARTÍNEZ LORENTE, Gaspar i OTERO CARVAJAL, Luis Enrique; *Las comunicaciones en la construcción del Estado contemporáneo en España, 1700-1936*. Madrid; Ministerio de Obras Públicas, Transporte y Medio Ambiente; 1993.
- BALLBÉ, Manuel: *Orden público y militarismo en la España constitucional (1812-1983)* (1983) Alianza Editorial.
- BLANCO ESCOLÁ, Carlos: *La Incompetencia Militar de Franco* (2000) Ed. Alianza
- de BORJA MOLL, Francesc: *Llinatges catalans* (1959) Editorial Moll.
- CAMPS PARÉ, Rafael: *Cartas en tiempos de guerras: huellas postales 1936-1947*
- CANYELLES VILAR, Núria: *Recull de treballs*: L'Arxiu Municipal de Torredembarra (2013) Centre d'Estudis Sinibald de Mas.
- CERVERA GIL, Javier: *Historias mínimas: las cartas en la Guerra Civil española* (2017) Hispania Nova.
- COBO ROMERO, Francisco: *Revolución campesina y contrarrevolución franquista en Andalucía* (2004) Universidad de Granada.
- COMES i NOLLA, Gabriel: *El patronat Antoni Roig i l'ensenyament a Torredembarra (1886-1935)* (1992) El Mèdol Fòrum.
- COMES i NOLLA, Gabriel: *La mar dels pescadors de Baix a Mar – Torredembarra (1950-1995)*; Centre d'Estudis Sinibald de Mar – Monogràfies 11.
- COMES NOLLA, Gabriel: *Nanses, nansers i nansaires – Torredembarra (1940-2005)*; Edicions L'Agulla, col·lecció L'Agulla núm. 20.
- Diversos autors: *II República, Guerra Civil i Repressió Franquista a Torredembarra (1931-1945)*. (2010) Centre d'estudis Sinibald de Mas.
- FLORIDO TRUJILLO, Gema: *Hábitat rural y gran explotación en la depresión del Guadalquivir*. (1995) Universidad de Córdoba.
- GIBSON, Ian: *El Asesinato de Federico García Lorca*. (1981) Editorial Bruguera.
- GIL BRACERO, Rafael: *Revolucionarios sin revolución. Marxistas y anarcosindicalistas en guerra: Granada-Baza, 1936-1939*. (1998) Universidad Granada.
- GIL PECHARROMÁN, Julio: *La Segunda República. Esperanzas y frustraciones*. (1997), Historia 16.
- GONZÁLEZ MARTÍNEZ, Carmen: *Guerra Civil en Murcia: un análisis sobre el poder y los comportamientos colectivos* (1999) Universidad de Murcia.
- JACKSON, Gabriel: *Los primeros días de la República. La República Española y la Guerra Civil*. (1985) Orbis.
- MARTÍNEZ LEAL, Juan: *República y Guerra Civil en Cartagena (1931-1939)*. Universidad de Murcia.
- MOREU-REY, Enric: *Renoms, motius, malnoms i noms de casa* (1981) Millà.

- PÉREZ LÓPEZ, Santiago: Guerra Civil en Guadix (1936-1939): *La experiencia colectivizadora*. (1993). Boletín del Instituto de Estudios Pedro Suárez.
- PIQUÉ PADRÓ, Jordi: *Revolució i Guerra Civil a Tarragona en imatges d'Hermenegild Vallvé* (2017) Silva Editorial.
- PLA i CASADEVALL, Josep: *Aigua de Mar* (1966) Destino.
- TUSELL, Javier: *Historia de España. Vol. XII. La Segunda República. De la Segunda República a la Guerra Civil*. (1997) Espasa Calpe.
- VANEIGEM, Raoul: *Introduction à la guerre civile* (2008) Ed. Tiquin.
- VILA i DELCLÒS, Enric: *Londres-París-Barcelona* (2014) Galàxia Gutenberg.

Principals pàgines web consultades:

- GARÍ, Rosa Isabel: *La Guerra Civil Espanyola, diferències entre els dos bàndols* (2012), inhiberoflumine.blogspot.com
- LÓPEZ GANYET, Aïda: *Guerra Civil el bàndol republicà* (2015) aidalopezhistoria.blogspot.com
- DOMINGO, Paco: *Resumen de la batalla de Brunete*, grandesbatallas.es
- MARTÍN GARCÍA, Marco Antonio: *La batalla de Belchite* (2013) senderosdelahistoria.wordpress.com
- DOMINGO, Paco: *La batalla de Teruel*, grandesbatallas.es
- DOMINGO, Paco: *Guerra Civil Española la batalla del Ebro*, grandesbatallas.es
- OCAÑA, Juan Carlos: *La sublevación militar. El desarrollo de la guerra civil. Evolución política de las dos zonas durante la guerra civil*. (2005) historiasiglo20.org
- JORQUES ORTÍZ, Manuel: *El Servicio Militar Obligatorio Español*, 2011 (alive.es)
- SACALUGA, Benito: *Jefes y oficiales republicanos ejecutados por oponerse a la sublevación de la flota (1936-1939)* (2015) tercerainformacion.es
- SÍGLER SILVERA, Fernando: *Víctimas de la represión en el Marrufo* (2012) elperiodicodeubrique.com

II. ANNEX.

Conjunt de cartes que s'han fet servir en el treball amb llur número de referència. Codi de referència de les cartes (cedides per l'Arxiu Municipal de Torredembarra): CAT AMTo 22_6157

1. Cartagena – Gener del 1936 – 6157.1 (Telegrama)
2. Cartagena – 22 de gener del 1936 – 6157.2
3. Cartagena – 2 d'agost del 1936 – 6157.3
4. Cartagena – 26 de desembre del 1936 – 6157.4
5. San Javier – 3 de gener del 1937 – 6157.5
6. Cartagena – 9 de gener del 1937 – 6157.6
7. Cartagena – 11 de gener del 1937 – 6157.7
8. Cartagena – 29 de gener del 1937 – 6157.8
9. Cartagena – 31 de gener del 1937 – 6157.9
10. Cartagena – 9 de febrer del 1937 – 6157.10

11. Cartagena – 12 de febrer del 1937 – 6157.11
12. Cartagena – 12 de febrer del 1937 – 6157.12
13. Cartagena – 20 de febrer del 1937 – 6157.13
14. Cartagena – 28 de febrer del 1937 – 6157.14
15. Cartagena – 5 de març del 1937 – 6157.15
16. Cartagena – 5 de març del 1937 – 6157.16
17. Cartagena – 17 de març del 1937 – 6157.17
18. Cartagena – 14 de març del 1937 – 6157.18
19. Cartagena – 19 de març del 1937 – 6157.19
20. Granada – 23 de març del 1937 – 6157.20
21. Granada – 29 de març del 1937 – 6157.21 (Targeta postal de campanya)
22. Frente Granada – 3 d'abril del 1937 – 6157.22
23. Frente Granada – 4 d'abril del 1937 – 6157.23
24. Frente Granada – 7 d'abril del 1937 – 6157.24
25. Frente Granada – 9 d'abril del 1937 – 6157.25 (Targeta)
26. Frente Granada – 16 d'abril del 1937 – 6157.26
27. Frente Granada – 17 d'abril del 1937 – 6157.27
28. Frente Granada – 19 d'abril del 1937 – 6157.28
29. Frente Granada – 21 d'abril del 1937 – 6157.29
30. Frente Granada – 24 d'abril del 1937 – 6157.30 (Targeta postal de campanya)
31. Frente Granada – 29 d'abril del 1937 – 6157.31
32. Frente Granada – 30 d'abril del 1937 – 6157.32
33. Frente Granada – 3 de maig del 1937 – 6157.33 (Targeta postal de campanya)
34. Frente Granada – 5 de maig del 1937 – 6157.34
35. Colomera – 7 de maig del 1937 – 6157.35
36. Colomera – 12 de maig del 1937 – 6157.36 (Targeta postal de campanya)
37. Colomera – 15 de maig del 1937 – 6157.37
38. Colomera – 17 de maig del 1937 – 6157.38
39. Colomera – 21 de maig del 1937 – 6157.39 (Targeta postal de campanya)
40. Colomera – 24 de maig del 1937 – 6157.40
41. Colomera – 29 de maig del 1937 – 6157.41
42. Colomera – 31 de maig del 1937 – 6157.42 (Targeta)
43. Colomera – 31 de maig del 1937 – 6157.43
- 44'1. Colomera – 2 de juny del 1937 – 6157.44.1
- 44'2. Colomera – 6 de juny del 1937 – 6157.44.2
45. Colomera – 10 de juny del 1937 – 6157.45
46. Colomera – 17 de juny del 1937 – 6157.46
47. Colomera – 19 de juny del 1937 – 6157.47 (Targeta postal de campanya)
48. Colomera – 22 de juny del 1937 – 6157.48
49. Colomera – 27 de juny del 1937 – 6157.49 (Targeta postal de campanya)
50. Colomera – 1 de juliol del 1937 – 6157.50
51. Colomera – 1 de juliol del 1937 – 6157.51
52. Colomera – 2 de juliol del 1937 – 6157.52
53. Torredembarra – 28 de juny del 1937 – 6157.53 (Retornada)
54. Torredembarra – 9 de juliol del 1937 – 6157.54 (Retornada)

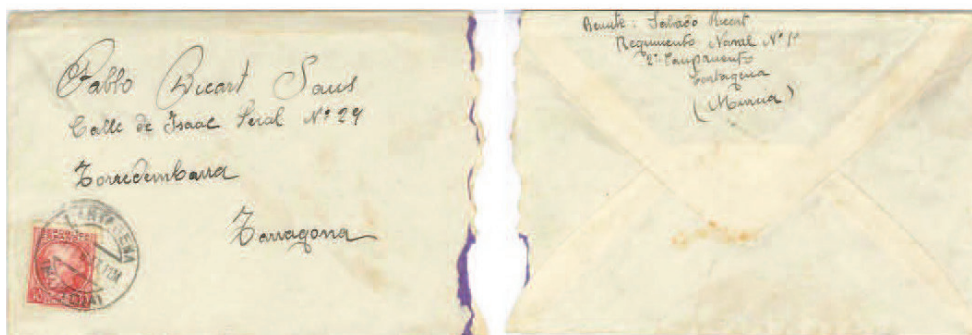
A continuació un parell de cartes i un sobre a tall d'exemple:

casa donde estábamos y no mas encontra-
 mos al pelotón de los torpes y nos
 dijeron que se les había destinado a la
 casa de campos que está en otra casa como
 la que estábamos antes y está mas lejos.
 y llegamos allí a las 7 de la mañana
 del martes cuando llegamos estaban todos
 al tiro y cuando regresaron tuvieron una
 alegría al vernos.
 Padre sabía que encontraría dos
 cartas de Manuel y me dice que ya
 recibió el dinero que le envío usted. y yo
 no podía decir esta allí el sábado que
 vine. Padre aquí en mucha disciplina
 cada día 6 horas horas de cuando le
 toca que para parece cada 4 días
 ahora soy maritimo y falo también
 antes sabía siempre que quemas y ahora
 no puedes saber mas que 2 horas
 al terminar de cenar antes no pasaban
 lista y ahora al terminar de cenar pasan
 cada día esta todo mas serio. Padres daran
 recuerdo a una tía y les enseñaran la
 fotografía que os mandé que me retraté
 en cartagena Valencia en el minuto ahora
 espero que pueda ir a cartagena me
 retrataré mejor, daran recuerdos a mis
 amigos y deudas y nada mas por hoy.
 Padres daran un beso y un abrazo
 a mis hermanos para que sepan que
 sus hermanos siempre piensa en ellos y pronto
 recibis un beso y un abrazo de nuestro
 hijo que los quiere y nunca os ol-
 vido.
 Saludo a todos
 unirme con todos con la misma disca-
 lina

Carta número 2

tiene una alegría muy grande al saber
 que había sido a casa y que después me
 dio los 100 pts y ha la mañana siguiente
 me fui otra vez ha donde estamos, y padre
 me parece un ase amoso, que el dinero
 que me dio el falo cuando fuimos a la
 estación le pague el dinero que me dio
 y cuando llegue ha cartagena pagué los
 100 pts que me dio el falo y los dos me dijeron
 que si otra vez necesitare que los pidiera.
 Padre he tenido una alegría muy
 grande al saber que la sumaria
 que me mande ganó 62 duros y de
 lo que me dice que aun no han
 entrado en la mar ya me lo parecía
 porque he aquí hay mucho viento. Sabia
 padre de lo que me dice si estamos juntos
 todos los de la otra casa si que estamos
 no haber ya en medio 67 y entre
 ellos hay morcos y falo que los han lle-
 vado al animal para hacer guardas y decir que
 dicho de poco estamos todos fuera de agua
 arriba, padre sabian que los ellos estaban
 dentro de la carta había 6 sellos mas me
 por hoy se despide nuestro hijo que nunca
 os olvido.
 Saludo a todos
 Querida hermana: Salud y alegría te doy
 al recibir esta y todas noticias tuyas.
 De lo que me dice de el suinet
 dile que en el tren al sacar el
 mono de la bolsa encuentre un papel
 que me daba Salud a todos y yo quedé
 parado y falo me dijo que esto y yo te
 dije es un papel todo había escrito mi
 hermano. Hermana daras recuerdos a la
 familia del Negro y todo que he ter-

Carta número 9

Sobre de la carta número 10